

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»
Факультет філології, психології та педагогіки
Кафедра германської філології та перекладу

Рекомендовано до захисту
Протокол засідання кафедри № 7
від «22» грудня 2025р.
В.о. завідувача кафедри Палій К. В.
(прізвище та ініціали)

_____ (підпис)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «Магістр»
ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ АНТРОПОНІМІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

Виконавець:

студент VI курсу, групи 601-ФФ
Чередниченко Ігор Володимирович
(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник роботи:

Тупиця Олександр Юрійович
к. філол. н., доцент, доцент кафедри
германської філології та перекладу
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Рецензент:

Рябокінь Наталія Олександрівна
к. філол. н., доцент, завідувач
кафедри філології та гуманітарних
дисциплін Полтавського інституту
економіки і права
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Підсумкова оцінка:

за національною шкалою: _____
кількість балів: _____
Підпис керівника _____

Полтава – 2026

РЕФЕРАТ

МР: 86 с., 55 джерел, 4 додат.

Об'єкт дослідження – антропоніми в текстах (оригіналах та перекладах).

Предмет дослідження – семантичні, прагматичні та функціональні особливості антропонімів у тексті.

У першому розділі здійснено аналіз термінології з обраної теми, визначено, що різні мови мають свої традиції іменування, які виражаються у сталості формулювання антропонімів. Доведено, що антропоніми є частиною «мовної картини світу». Розглянуто класифікації антропонімів за різними критеріями.

У другому розділі досліджено антропоніми на міжмовному та міжкультурному рівнях. Доведено, що антропоніми – смислові доміанти (сильні позиції) тексту, що вступають у зв'язки з іншими смисловими чи структурно-композиційними доміантами та створюють «етнокультурну мовну картину світу» цілого тексту чи твору.

У третьому розділі досліджено особливості перекладу антропонімів. Визначено способи: транскрипція, транслітерація, калькування, транспозиція, аналогова заміна, створення неологізму. Досліджено стійкі словосполучення з компонентом-антропонімом. Встановлено, що при перекладі стійких словосполучень з компонентом-антропонімом найчастіше використовують описовий переклад, калькування з подальшим поясненням, тлумаченням, образний еквівалент в іншій мові.

Розуміння значень антропонімів і використання їх у мовленні є важливим маркером рівня володіння іноземною мовою і готовності майбутнього перекладача до міжкультурної взаємодії.

АНТРОПОНІМ, ОНОМАСТИКА, КАРТИНА СВІТУ,
ЕТНОКУЛЬТУРА, АНТРОПОНІМІЧНІ СТІЙКІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ,
ПЕРЕКЛАД АНТРОПОНІМІВ

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. АНТРОПОНІМІКА ЯК РОЗДІЛ ОНОМАСТИКИ.....	9
1.1. Термін «антропонім» у сучасному мовознавстві.....	9
1.2. Антропонім як складова «мовної картини світу».....	12
1.3. Класифікація антропонімів	17
1.4. Функції антропонімів у тексті.....	20
Висновки до розділу I.....	25
РОЗДІЛ 2. АНТРОПОНІМИ НА МІЖМОВНОМУ ТА МІЖКУЛЬТУРНОМУ РІВНЯХ.....	28
2.1. Антропоніми сучасної німецької мови.....	30
2.2. Антропоніми сучасної англійської мови.....	34
2.3. Експериментальна перевірка впливу антропонімів на створення етнокультурної мовної картини світу тексту.....	40
Висновки до розділу II.....	48
РОЗДІЛ 3. АНТРОПОНІМ ЯК ОБ’ЄКТ ПЕРЕКЛАДУ: СЕМАНТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ.....	51
3.1. Способи перекладу антропонімів.....	51
3.2. Переклад атропонімічних стійких словосполучень сучасної німецької мови на українську.....	59
3.3. Літературно-художні антропоніми.....	67
Висновки до розділу III.....	71
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78
ДОДАТКИ.....	83

ВСТУП

Процес виникнення антропонімів обумовлений специфікою національної культури, в середовищі якої вони створювалися. В антропонімах проявляється тісна єдність світогляду народу з його історією, духовною, соціальною та матеріальною культурою. Оригінальні уявлення (знаки, символи, образи), які людина закодувала в антропонім, детерміновані мисленням і соціальними обставинами. Такими питаннями займаються сучасні українські лінгвісти, зокрема: А. І. Вегеш [5], О. П. Гогуленко [7], Г. Т. Добролюжа [11], Ю. О. Карпенко [19, 20, 21, 22], М. М. Торчинський [39, 40] та інші.

Наукову роботу присвячено спостереженням за особливостями відтворення антропонімічної лексики при перекладі в іншомовних текстах. У ході дослідження ми зробили припущення, що сприймання окремого антропоніму іншомовним реципієнтом відрізняється від носіїв мови, оскільки етнокультурний компонент, який часто наявний у семантиці таких одиниць є універсальним і поширюється на зміст усього тексту (твору). Лексична система кожної мови визначається відносно сталим складом, утворених на різних етапах її розвитку, власних назв, які позначають назви осіб, антропонімів. Він різноманітний і належить до найдавніших шарів лексики, тим самим зумовлюючи традиції використання – від фольклору до сучасних літературно-художніх творів. Більше того, це процес продовжується й сьогодні. Ми спостерігаємо, наприклад, процеси виникнення нових антропонімів – нікнеймів у комп'ютерних програмах та інтернеті.

Цікавість до вивчення антропонімічної лексики у функціонально-семантичному плані зумовлена, у першу чергу, необхідністю розуміння її значення. Антропонім у тексті – це онтологічна основа декодування тексту як етнокультурного явища. Правильне декодування – запорука адекватного перекладу (С. О. Мірошник [30], Л. В. Мосієвич [33], І. О. Шпак [43] та інші).

Отже, **актуальність теми** зумовлена важливим завданням сучасної транслятології – вивченням функціонально-семантичних особливостей антропонімічної лексики в тексті. У наукових лінгвістичних джерелах неодноразово підкреслювалося, що відтворення антропонімів при перекладі вимагає особливих підходів, але комплексного аналізу композиційної ролі антропонімів у смисловій організації контексту не здійснювалося. Ми переконані, що антропонім у тексті безпосередньо впливає на виникнення етнокультурної картини світу, таким чином, виконує роль «сміслової домінанти».

Визначення антропонімів як смислової домінанти контексту відбувається на основі інтерпретації смислових елементів композиції. Також ми використали програми штучного інтелекту для підтвердження впливу окремих онімів на організацію етнокультурної картини світу.

Мета роботи полягає у визначенні ролі антропонімів як специфічної лексичної одиниці, що здатна проявлятися на міжмовному та міжкультурному рівнях, впливаючи на створення «картини світу» тексту.

Відповідно до мети роботи ми сформулювали такі **завдання** наукового дослідження:

1. Дослідити значення терміну «антропонім» у сучасному мовознавстві. Відмежувати його від інших понять.

2. Визначити антропоніми як специфічні одиниці, які у своїй семантиці відображають національно-культурну своєрідність мови, тим самим впливають на формування картини світу тексту.

3. Дослідити та узагальнити критерії для класифікації антропонімів.

4. Розглянути значення антропонімів, які проявляються на міжмовному та міжкультурному рівнях, дослідивши проблему адаптації антропонімів у різних мовах (англійській, німецькій та українській), довести їх здатність впливати на формування етнокультурної картини світу.

5. Дослідити способи перекладу антропонімів.

Об'єктом нашого дослідження стали антропоніми в різноманітних текстах (оригіналах та перекладах) англійської, німецької та української мов.

Значення антропоніму як лексичної одиниці розкривається у контексті. Тому **предметом** наукового дослідження є семантичні, прагматичні та функціональні особливості антропонімів у тексті. Саме вони визначають специфіку їх відтворення при перекладі.

У ході дослідження використано **методи**:

- спостереження та лінгвістичного опису, за допомогою якого визначено функціонально-семантичні особливості антропонімів;

- контекстуальний та культурологічний аналіз для інтерпретації антропонімів, умови реалізації їх у контексті та можливості для відтворення іншими мовами при перекладі;

- експериментальної перевірки із застосуванням програм штучного інтелекту, що дозволив довести значення окремих антропонімів для організації етнокультурної мовної картини світу.

Наукова новизна роботи полягає в спробі вперше здійснити комплексний аналіз ролі антропонімічної лексики в тексті, що дозволить у подальшому визначити ефективні шляхи відтворення (способи перекладу).

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що розроблена та описана концепція може стати основою для розробки проблем функціонування антропонімів у різних видах текстів, розуміння їхньої лінгвопрагматичних та текстологічних аспектів, а найголовніше – теоретичних основ транслятології. Матеріал та результати нашої наукової роботи поглиблюють уяву про антропоніми як етнокультурний компонент семантики контексту.

Практична цінність полягає в розширенні уявлень про семантичний зміст окремих антропонімів, їх інтерпретації для здійснення адекватного та правильного перекладу.

Апробація роботи. Основні положення та результати наукової роботи викладено та обговорено на VI Міжнародній науково-практичній конференції

«Актуальні проблеми іноземної філології та перекладознавства» під час доповіді «Особливості відтворення антропонімів при перекладі» (11-12 листопада 2025 року, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»).

Публікації. Теоретичні та практичні положення дослідження відображено в публікації «Значення антропонімів у мовній «картині світу» тексту (оригіналу та перекладу)» у Науковому віснику Міжнародного гуманітарного університету (Серія «Філологія»), м. Одеса, 2025 р. (Категорія Б).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У першому розділі ми здійснили аналіз термінології з обраної теми, визначили, що різні мови мають свої традиції іменування, які виражаються у сталості формулювання антропонімів. Сукупність антропонімів будь-якого народу різноманітний за своїм складом. Процес виникнення антропонімів обумовлений не тільки належністю їх до тієї чи іншої національної мови, а також специфікою національної культури, в середовищі якої вони створювалися. В антропонімах проявляється тісна єдність світогляду народу з його духовною, соціальною і матеріальною культурою. Антропоніми є частиною «мовної картини світу». Класифікація антропонімів відбувається за різними критеріями.

У другому розділі ми дослідили антропоніми на міжмовному та міжкультурному рівнях. Ми довели, що антропоніми – смислові домінанти (сильні позиції) тексту, що вступають у зв'язки з іншими смисловими чи структурно-композиційними домінантами, та створюють «етнокультурну мовну картину світу» цілого тексту чи твору.

У третьому розділі ми досліджували особливості перекладу антропонімів, виходячи з їх семантичних та лінгвокультурологічних особливостей. Ми помітили такі способи перекладу антропонімів:

транскрипція, транслітерація, калькування, транспозиція, аналогова заміна, створення неологізму.

Загальний обсяг роботи складає 87 сторінки, бібліографія містить 55 джерел та 4 додатків.

РОЗДІЛ 1. АНТРОПОНІМІКА ЯК РОЗДІЛ ОНОМАСТИКИ

1.1. Термін «антропонім» у сучасному мовознавстві

Основна функція мови – номінативна, тобто мова забезпечує «механізм» називання об'єктів навколишнього світу, створює процес реагування на появу нових реалій. Це, на думку мовознавців, первинна функція мови. Вторинна функція – виникнення асоціацій у мисленні людей, що обумовлені пізнавальними та комунікативними процесами. Сучасні лінгвісти все-таки ще не спроможні однозначно пояснити феномен номінативної діяльності. Отже, як виникають у нашій мові такі лексичні одиниці, які називають «антропонімами»?

Антропоніми вже довгий час є предметом дослідження науковців у різних аспектах: історія виникнення, географія поширення, літературні контексти уживання, а також особливості їх перекладу тощо. Але сьогодення визначає нові аспекти вивчення процесів творення власних імен, наприклад, антропоніми як ніки (нікнейми), антропоніми як складові фразеологічних зворотів та ін.

Розділ мовознавства, який займається вивченням антропонімів, називають «ономастиком». «Словник лінгвістичних термінів» (Д.І. Ганич, І.С. Олійник) містить таке визначення: «розділ сучасної філології, який займається вивченням антропонімів, називають ономастиком» [6, с. 168]. Ономастика, відповідно до власних імен, має відповідні розділи: топоніміка (географічні назви), зооніміка (клички тварин) та антропоніміка (власні імена людей). *Антропоніміка* (від грец. *anthropos* – людина і *онома* – ім'я) вивчає не лише власні імена людей, які реально існували чи існують, але й витвори фантазії письменників, у цьому плані вивчення антропонімів набуває особливого значення, адже семантичне наповнення їхнього значення викликає проблеми при перекладі. «Антропонім – будь-яке власне ім'я людини

(особисте ім'я, по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім, криптонім, кличка)» [6, с. 18].

Власні назви виконують не тільки номінативну функцію, називаючи об'єкт, ідентифікуючи його, виділяючи з ряду інших об'єктів, але містять фонову інформацію про приналежність носія власного імені до певної національності, виступають лінгвокультурологічними маркерами в комунікативному акті на основі усталених асоціативних уявлень, наприклад: *Hans* – німецьке ім'я, *Nils* – данське, *Donald* – американське. Наше асоціативне мислення спрямовує нас на розпізнання «мовної картини світу», яка позначається етнолінгвістичними значеннями, закодованими в антропонімах.

О. П. Гогуленко зазначає, що в ономастичному полі будь-якої мови антропоніми виступають ядерними «конституєнтами», вони відіграють конструктивну та структурно-семіотичну роль у формуванні «картини світу» [7]. До антропонімів належать особисті імена в їх офіційній (повній), домашній (короткій), зменшувально-пестливій і збільшувально-зневажливій (пейоративній) формах, дражнилки, другі чи наступні імена, по батькові, андроніми, патроніми, прізвища, другі прізвища, прізвиська, псевдоніми, клички, криптоніми, вуличні прізвища тощо.

Кожен народ має свої традиції іменування, які виражаються у сталості формулювання антропонімів, їх наборі в окремого носія та взагалі в етноспільноті, мотивах іменування, структурі імені тощо. Сукупність антропонімів будь-якого народу різноманітний за своїм складом. Але їх реєстр для кожного народу відносно обмежений, тому один і той же антропонім може мати багато людей, водночас антропонім є найбільш явною індикацією статусу людини. Наприклад, у німецькій мові звернення до чоловіка *Herr Schlenker* свідчить про поважливе ставлення до чоловіка, який є малознайомим, керівником тощо; а звернення *Manfred* (ім'я) можливе до рідної, знайомої людини. Або в листах до невідомої поважної людини ми звертаємося *Sehr geehrter Herr Schmied* чи *sehr geehrte Frau Müller*, а до друзів

– *lieber Michael, liebe Krista*. Кожна лінгвокультурна спільнота по-своєму реалізує статусно-рольові семи у формах різних імен.

На думку Р. О. Стефанчука, власні імена виконують також юридичну функцію – ідентифікацію особистості в суспільстві. Важливою проблемою є також транскрибування імені, яке відбувається відповідно до національної традиції, у правописі кожної мови затверджено правила для передавання власних назв. На сучасному етапі розвитку антропоніміки постає також проблема функціонування антропонімів у мережі Інтернет, а саме: можливості для створенні ніків, право на вибір назви домену, реєстрація електронної пошти та ін. [38].

У світі існує кілька етнокультурно обумовлених традицій вибору імені людині. У розвитку антропонімів різних народів спостерігається закономірний розвиток від однойменної антропонімічної системи до багатоіменної. Одночленна система вважається найдавнішою. Структурні формули різних видів антропонімів у різних мовах відрізняються набором семантичних компонентів і словотворчих елементів. Кожен національна система утворює імена на основі тих засобів, які наявні в цій мові. Антропоніми є вторинними утвореннями, тобто вони створюються на базі апелятивної лексики мови. Апелятив – це власна назва, яка на певному етапі розвитку починає існувати в значенні загальної [6, с. 19], наприклад: *Ampex, Diesel, BigMac*. Власні імена можуть бути утворені з апелятивної лексики як природним, так і штучним шляхом, тобто, їх можна перекладати. Такий спосіб перенесення визначається різними видами мовних контактів, а розширення інформаційного простору призводять до того, що в антропонімічних системах багатьох народів з'являються іншомовні імена, які не семантизуються (не декодуються) з точки зору рідної мови. Вони можуть піддаватися фонетичній і морфологічній адаптації в мові-реципієнті, і якщо ці імена повністю пройшли всі ступені адаптації, то вони можуть сприйматися вже як факти рідної мови. Так, в українській антропоніміці більшість імен за своїм походженням є грецькими, латинськими, давньоєврейськими (*Лариса, Ксенія, Анна, Тамара, Віктор,*

Олександр, Ілля та ін.), але з плином часу вони стали усвідомлюватися носіями мови як рідні. Спостерігається інтернаціоналізація антропонімії. Тобто, дітям дають імена, які могли б легко транскрибуватися англійською мовою і сприйматися як інтернаціональні (*Дана – Dana, Жанна – Janna, Jane, Janet, Ерік – Erik, Лілія – Lilia, Lilija, Lilit* та ін.).

Вивчення природи антропонімів, виявлення їх особливостей, розкриття семантики та етимології, аналіз словотворчої структури імен різних народів доводять, що власні імена не тільки історичні, але й глибоко національні. Особливості національних антропонімів обумовлені не тільки належністю їх до тієї чи іншої національної мови, скільки специфікою національної культури, в середовищі якої вони створювалися. В антропонімах проявляється тісна єдність світогляду і світосприйняття народу з його духовною, соціальною і матеріальною культурою. Ті уявлення (знаки, символи, образи тощо), які вкладає людина в антропонім, є в її свідомості, вони детерміновані мисленням і соціальними обставинами.

Імена містять в собі певні значення, пов'язані зі словами, що беруть участь в утворенні семантики. Однак це значення не пов'язане безпосередньо з суттю самого об'єкту, що піддався акту номінації, а опосередковано відображає ті чи інші характеристики, які важливі для номінатора і пов'язані з етнокультурними концептами народу.

Антропоніми є важливим засобом відображення національної культури, яка знаходить вираження в структурі офіційної формули іменування, виборі вокативних і квалітативних форм у всьому антропонімічному середовищі.

1.2. Антропонім як складова «мовної картини світу»

Ключовою концепцією сучасної лінгвокультурології є «мовна картина світу». Вона відображає взаємозв'язки мови та культури. Кожна національна мова є носієм мовної свідомості народу, вона виконує культурологічну функцію

і формує «мовну картину світу» (З. С. Василько, Л. М. Дяченко, М. П. Кочерган, Л. А. Лисиченко, А. К. Мойсієнко та ін.) [4, 12, 25, 27, 31].

Мовна картина світу – це вербальне відображення явищ дійсності в тексті, що базується на поєднанні об'єктивного й суб'єктивного сприйняття. Об'єктивне в мовній картині світу можна витлумачити, виходячи зі співвідношення з реальністю (історичною, етнічною тощо).

В. С. Калашник говорить про те, що текст здатен моделювати світ образно, декодування тексту є так само актом творчості, як і його написання [18, с. 34]. Картина світу акумулює естетичні цінності й наочно демонструє розвиток мови в естетичному напрямку. Для неї характерне наповнення символами, особливо національними, трансформованими народними образами, авторськими актуалізаціями [18, с. 33].

Картина світу – це плід пізнання навколишнього світу. Мова – це засіб пізнання, спілкування, формування та вираження думок, вона наділена планом дійсності, планом думки та можливостями їх вираження. Мовна картина світу, що проявляється в семантизації мовних знаків, потребує тлумачення: 1) мовна картина світу має варіанти (американців, українців, німців тощо); 2) сучасна когнітивна лінгвістика розуміє мову як онтологічну основу пізнання й розуміння буття, тому в основі «мовної картини світу» лежить лінгвокультурний код; 3) кожна одиниця має своєрідне тлумачення носієм мови залежно від контексту. Об'єктивує думку носія мови слово (знак кодування), воно існує в тексті як номінація, що має кілька значень, серед яких визначальним виступає «культурний концепт». Особливого значення в цьому плані набувають, на нашу думку, антропоніми, етнокультурне значення яких наповнює контекст, вносячи етнічні, історичні, символічні та інші смисли.

Мовна картина світу, на думку багатьох учених, складається з варіантів: художньої, наукової, релігійної та ін. Існування цих варіантів реалізується в різних видах текстів, які можна вважати конкретними виявами загальної мовної картини світу, своєрідність якої полягає в здатності моделювати не лише об'єктивну дійсність, а й суб'єктивне ставлення до неї (А. К. Мойсієнко та ін.)

[31, 32]. У межах мовної картини світу відображаються епічні, етнічні, міфологічні та інші концепти через закодовані в змісті тексту образи.

Наприклад, А. К. Мойсієнко в докторській дисертації «Слово в аперцепційній системі поетичного тексту: декодування Шевченкового вірша» мовну картину світу розглядає як продукт пізнавальної діяльності, що формується на основі цілісної лексико-семантичної системи мови та знань, отриманих людиною завдяки власному і суспільному досвіду. А. К. Мойсієнко досліджує поняття «мовна картина світу», «національно-мовна картина світу», «автономна картина світу мовної особистості, окремого твору, героя» та ін. [31, 32]. Мовознавці досліджують фактори національної зумовленості мовної картини світу, яку називають ще «національний образ» чи «національна модель».

Українська дослідниця «ключових слів» у мовній картині світу Михайла Коцюбинського С. В. Форманова звертає увагу на вплив окремих образів контексту на формування мовної картини світу цілого твору [42].

Кожен текст – це своєрідна система, тобто цілісне з погляду структури й функціонування утворення, яке має стійкий внутрішній зв'язок елементів. Основними системними принципами цілісного тексту є структурність, ієрархічність, функціональність, об'єктивність тощо. Реалізація всіх мовних засобів у цілісному тексті підпорядкована єдності, але не виключається можливість смислової інтерпретації. Дослідження окремих мовних одиниць (окремих слів) дає можливість для розкриття зв'язку тексту з мовною картиною світу (Л. О. Ставицька та ін.) [37].

Дослідники вважають, що мовна картину світу виявляється на різних рівнях: 1) у фонетичної організації, наприклад, евфонічних засобах; 2) доборі морфолого-словотвірних одиниць; 3) у символізації окремих лексичних одиниць та ін. Дослідники переконані що, мовна картина світу найповніше виражається в лексико-семантичній системі мови. Дослідження лексичних одиниць із погляду розкриття картини світу тексту знаходимо в працях Н. С. Богаткіної, Л. М. Дяченко, С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнка та ін. [3, 12, 14, 31].

Дослідники звертають увагу на антропоніми, наприклад, у поетичному тексті й говорять, що «окремі образи видатних постатей світової історії, культури, численні образні алюзії на основі народнопоетичних джерел, джерел світової літератури в кожному конкретному випадку відіграють смислову, психологічну, функціонально-композиційну роль» [31, с.134]. Від реципієнта, звичайно, залежить «здатність за окремим словом побачити певну картину, відчутти асоціативну динаміку образу» [31, с. 134]. Щоправда, людина, сприймаючи текст, перебуває під впливом багатьох факторів.

Особливою одиницею, що здатна відобразити національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні, на нашу думку, є антропонім. Дослідники звернули увагу, що національно-культурний компонент лексичного значення антропонімів актуалізується в межах тексту і поширюється на семантику інших одиниць (С. Я. Єрмоленко, В. І. Кононенко, А. К. Мойсієнко та ін.) [14, 24, 31].

Семантична структура кожної лексичної одиниці може утворюватися кількома компонентами, тобто семами. Семантичний склад антропонімів залежить від їх символізації, пов'язаної з історією та культурою країни. В антропонімах знаходить вияв одна з найважливіших функцій мови – кумулятивна: мовна одиниця визначає семантику в культурі, а культура відображається в мові, – це зв'язок культури та мови як двох феноменів. Окремий антропонім у контексті є втіленням здатності мовної спільноти осмислювати та фіксувати вияви реальності в свідомості.

Н. Ф. Зайченко, О. В. Коваль-Костинська та О. Л. Паламарчук розглядають національно-культурний компонент семантики окремих лексем із точки зору її відтворення при перекладі [15].

Багато дослідників переконані, що антропоніми належать до складу безеквівалентної лексики певної мови. Так, у монографії «Безеквівалентна лексика в поетичному тексті: проблема створення етномовної картини світу» О. Ю. Тупиця зазначає, що вертикальний контекст антропоніма «оживає» у зв'язку з іншими домінантами тексту. Антропоніми є невичерпним джерелом

пізнання іншомовного культурного середовища, з якими пов'язані, наприклад, історичні події: *Богдан, Довбуш, козак Трясило*. Крім того, в художньому тексті антропонім виступає засобом розкриття образу героя, його якостей тощо, наприклад: *Байда, Галайда, Нетяга*. Такі лексичні одиниці актуалізуються у тексті, розширюючи значення, вступаючи у композиційні зв'язки з іншими смисловими елементами. Вказуючи на національно-культурну зумовленість виникнення таких лексичних одиниць, дослідник вважає доцільність розгляду власних назв (у тому числі й антропонімів) у складі безеквівалентної лексики, наприклад: укр. *Мюнхен* – нім. *München* – чеськ. *Mnich* (у чеській мові має внутрішню форму і мотивоване значення від *mnich* – «монах»); укр. *Лейпциг* – нім. *Leipzig* – чеськ. *Lipsko* (у чеській мові має внутрішню форму і мотивоване значення від *lipa* – «липа»). Крім того, власні назви мають велике значення для створення етнічної картини світу поетичного тексту, саме з цього погляду ці лексеми зараховують до складу безеквівалентної лексики певної мови. Крім того, виникає цікаве питання про зумовленість лексичного значення окремих антропонімів у різних мовах, що слід враховувати при перекладі [41].

У перекладному тексті антропоніми, як правило, не замінюються. Вони викликають своєрідні етнокультурні асоціації. Антропоніми частіше виступають тими засобами, що пов'язують між собою два чи кілька культурних середовища, наприклад: *Тарас* – поширене в Україні чоловіче ім'я. Від грецького слова *tarassō* «бентежу, турбую» (буквально: бунтівник) [22, с. 88-89]: «Обізвавсь *Тарас Трясило* / Гіркими сльозами: / «Бідна моя Україно, / Стоптана ляхами!» (Т. Шевченко). – Und es rief *Taras Trassilo*, / Weinend rief der Kühne: / «Ach, sie haben dich zertrampelt, / Meine Ukraine!» (Erich Weinert). – *Taras Tryasylo* then came forth, / With bitter tears, he said: / «My poor Ukraine all trampled down, / Where Polish feet now tread!» (Vera Rich).

Антропонім *Тарас Трясило* вступає у семантичний зв'язок із лексемою (топонімом) *Україна*, контекст демонструє зразок асоціативного поєднання значень двох лексичних одиниць. Виникає паралель між двома образами на

основі асоціацій: Тарас Трясило – народний герой, вболіває за долю України. У тексті-перекладі антропонім вносять у тканину твору етнічний струмінь. Сприймаючи контекст, іншомовний реципієнт у своїй свідомості «створює» таку «картину світу», що дає йому ключ до розуміння того, що цей текст – надбання іншої культури, тобто антропонім функціонує в тексті-перекладі як екзотизм.

Отже, розглянувши специфіку антропоніма, можна зробити висновки: у кожній цивілізованій країні та її мові є особлива категорія лексичних одиниць – власні імена, які називають людей – антропоніми. Антропоніміка – це відображення розвитку культурно-історичного життя певного культурного середовища (народу), а також і всього людства. Вона є невичерпним джерелом розвитку номінативних засобів мови. Таким чином, антропоніми та їх деривати є важливою частиною мовної картини світу.

1.3. Класифікація антропонімів

Традиційно мовознавці вважають, що антропологія – спеціальна історична дисципліна, а антропоніми – це лексичні одиниці, які називають власні назви. Антропоніміка – розділ лексикології (ономастики), який вивчає власні імена людей, закономірності їх виникнення, розвитку, функціонування [6, с. 18]. Антропоніміка відокремилась в окрему галузь ономастики в 60-70-х роках ХХ століття. До антропонімів належать особові імена, імена по батькові (патроніми), прізвища, прізвиська, псевдоніми, криптоніми, а також імена міфологічних, фольклорних чи літературних персонажів.

Класифікація антропонімів відбувається за різними критеріями. Хоча антропоніми позначають назви людей, вони стосуються різних категорій імен, які можна пояснити з таких аспектів, як історія культури, психологічні характеристики людини та традиції.

За визначенням Л. Т. Масенко, антропоніми – це «слова або словосполучення, які позначають індивідуальні об'єкти». Вони поділяються

на прості й складні: прості складаються з однієї лексеми, складні – з двох чи більше. Крім того, оними природно класифікуються за позначуваним предметом: 1) антропоніми (особові імена людей), 2) топоніми (назви локацій), 3) теоніми (імена богів), 4) міфоніми (назви міфичних істот), 5) гідроніми (назви водойм) тощо [29].

А. І. Вегеш у праці «Проблеми української літературно-художньої антропоніміки» виділила такі специфічні види антропонімів: 1) андронім (або маритонім) – іменування жінки за іменем, прізвищем або прізвиськом її чоловіка (наприклад, *Долинючка* – дружина Долинюка); 2) метронім (або матронім) – власна назва сина або дочки за іменуванням матері або когось із предків по материнській лінії (наприклад, *Оленюк* – син Олени); 3) патронім – власна назва сина чи дочки, утворена від батькового іменування (наприклад, *Іваненко* – син Івана) та ін. [5, с. 7]. А. І. Вегеш також виокремлює групу літературно-художніх антропонімів. На її думку, це не просто антропонім у літературно-художньому тексті, а власна назва літературного героя [5, с. 7].

Є. О. Байтеряков у науковій статті «Стилістичні функції складних авторських антропонімів у текстах міжавторського циклу «Міти Ктулху» пише, що «антропоніми, як і інші власні назви, поділяються на загальноживані й авторські» [1, с. 21].

Загальна класифікація власних імен базується на їх конкретному значенні та розміщується в імені людини з урахуванням вигаданих, міфологічних і релігійних персонажів, тварин тощо. Тож, існують такі види антропонімів:

1. Повне ім'я – ім'я людини, яке складається з декількох іменних слів (має традиційний та офіційний формат).
2. Особові імена – ім'я дане людині при народженні (має ідентифікаційну функцію).
3. Патроніми – імена по батькові (властиві слов'янським мовам).
4. Прізвища – родова або сімейна спадкова назва. Передається від покоління до покоління.

5. Родові імена – прізвища. У нашій мові – це, наприклад, дівоче прізвище жінки, яке вона змінює традиційно на прізвище чоловіка при одруженні.

6. Андронім або маритонім – так називають жінку за іменем чи прізвищем чоловіка.

7. Мононім – імена, що складаються лише з одного слова (ім'я).

8. Прізвисько – номінація, що надається людині спираючись на характерні риси зовнішності, характеру чи професіям тощо.

9. Псевдонім – ім'я, прізвище або авторський знак, яким користується людиною замість власного прізвища у своїй діяльності.

10. Зооніми – імена та клички тварин (кіноніми – клички собак, феліноніми – котів, гіппоніми – коней та ін.).

11. Нікнейми – на сучасному етапі неологізми – це імена або прізвиська, які люди використовують замість власних імен у мережі Інтернет, комп'ютерних іграх.

12. Назви літературних творів, героїв фольклору, міфів.

13. Етноніми – це антропоніми, утворені від назви етнічної групи людей.

Антропоніми (власні імена) мають надзвичайну енергетику і можуть програмувати діяльність, поведінку, вибір професії і навіть світогляд людини. Г. М. Добролюжа у статті «Кодифікація сучасних українських антропонімів» використовує визначення *антропонім* – це власне прізвище, ім'я, по батькові, псевдонім чи прізвисько людини. Дослідниця переконана, що антропоніми використовуються для власне називання особи, тобто це перша група. До другої групи можна зарахувати найменування торгівельних марок і продукції (батончики «Mars»). Третя група – назви-топоніми (урочище Кучмин Яр, Труханів острів, с. Давидів Брід, м. Романів,). Четверта група – гідроніми (затока Наталка, Авдієве озеро, річка Либідь). П'ята – назвах рослин (бегонія, камелія, петрові батоги). Шоста – назви одягу (реглан, галіфе), марках машин, приладів і пристроїв (азбука Морзе, шрифт Брайля, літаки Boeing, бритва Gillette, револьвер Colt, ручка Parker, автомобілі Mercedes-Benz, Toyota, ванна

Jacuzzi). Окрему групу становлять антропоніми-апелятиви (тітушки, хуліган) тощо [11].

Сукупність усіх антропонімів мови формує її ономастичний шар. У лексичному складі мови загальних назв значно більше, ніж власних. Загальні назви є, безперечно, центральним шаром лексики, а антропоніми становлять її периферію. Загалом же в мові на одну загальну назву припадає до кількох сотень антропонімів. Власні назви існують у всіх мовах світу. Але в кожній мові власні назви мають і свої специфічні ознаки. Специфіку українських власних назв визначає їх склад (набір), і характерні фонетичні особливості, розмаїтість пестливих форм, словотворчі засоби та ін. Особливого значення антропоніми набувають у міжмовній трансформації.

1.4. Функції антропонімів у тексті

Спостерігаючи контексти вживання антропонімів в українських текстах та їхні відповідники в англійській та німецькій мовах, вдається простежити кілька закономірностей у лінгвостилістичному використанні антропонімів. Найпоширеніший художній засіб, що з ним взаємодіють згадані власні назви, – це алюзія. Алюзія – це своєрідний інтертекстуальний семантичний прийом, який містить указівку чи натяк на історичні події, міфологічні, літературні, побутові факти, які зрозумілі носіям мови. Іншими словами, алюзії є основою аналогії або натяку, які виникають через ремінісценції чи алегорії. Алюзії на основі антропонімів посилюють вагу того чи іншого персонажа в уяві реципієнта.

У розглянутих нами випадках вживання антропонімів присутні алітерація та/чи асонанс, проте завдяки алюзіям антропонімам добір асоціацій відбувається свідомо. Наприклад: «Кохайтеся, чорнобриві, / Та не з москалями, / Бо москалі – чужі люди, / Роблять лихо з вами» (Т.Г. Шевченко). *Москаль* – антропонім, алюзія на російського солдата, етнокультурний маркер, безеквівалентна лексема. Переклад німецькою мовою: «Verliebt euch,

schwarzäugige Mädchen, / Doch nicht in *Moskowiter*, / Denn die *Moskowiter* sind Fremde, / Bringen nur Unheil euch». *Moskowiter*, але не «перенесення» *Moskal*. Німецькомовному читачеві таке слово невідоме, а етнокультурний маркер *Moskowiter* – москвичі, утворюється за граматичними правилами німецької мови – суфікс -er, що вказує на «приналежність». Схожий випадок спостерігаємо й у англійській версії: «O lovely maidens, fall in love, / But not with *Muscovites*, / For *Muscovites* are foreign folk, / They do not treat you right».

У іншому контексті: «Щоб він не плакав, не журивсь, / Щоб він де-небудь прихилився, / То оддадут у москалі» (Т. Шевченко). *Москаль* – це не росіянин, а вже *військовий (солдат)* у розумінні українців. Не випадково в німецькому перекладі з'являється *Soldaten*: «Damit er weint nicht, nicht betrübt / Und ohne Hausung bleibt – da gibt / Man ihn zu den *Soldaten* fort! В англійському перекладі: «So that he does not weep, nor remain despondent / And so that he does not remain without a home - / they send him off to become a *soldier*». Або: «To keep him from weeping, from being sullen / And from being left homeless - / they send him off into *military service*». *Москалі* – *military service*.

Антропоніми здебільшого виконують асоціативну функцію й використовуються для розбудови алюзії, що, своєю чергою, ґрунтується на закладеній у слові полісемії [1, с. 22]. Наприклад: «Я став з якогось часу невірним Хомою, що поки не вкладу руку в рани – не можу бути цілком певним» (М. Коцюбинський). *Хома невірний* – вислів із Євангеліє, означає *людина, що сумнівається*. Цей образ має своє втілення також у інших етнокультурах, але під іншою антропонімічною назвою: англійська мова – «I have become, for some time now, an *unbelieving Thomas*, who cannot be entirely certain until I put my hand in the wound» або *Doubting Thomas*; німецька мова – «Seit einiger Zeit bin ich ein *ungläubiger Thomas* geworden, der, solange er nicht seine Hand in die Wunden legt, nicht ganz sicher sein kann».

Антропоніми в тексті можуть виконувати функції іронії чи каламбуру. Наприклад: іронія через ім'я – «От *Довбишка* знову завела сварку, не втихає ні хвилини» (І. Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я»). Мотрю Довбиш сусіди

часто називають *Довбишка*, іронізуючи з її характеру, прізвисько наче підкреслює ці риси, постійне бажання «додовбатися». У текстах Остапа Вишні часто зустрічаються каламбури в іменах: *пан Ханко*, *пан Дурноголовенко*. У Німеччині відомий роман Гюнтера Грасса «*Die Blechtrommel*» має персонажа на прізвище *Froschmeier* (майстер-жаба чи жаб'ячий майстер). Саме ім'я звучить кумедно й використано автором з іронічним ефектом. У німецькій публіцистиці часто можна зустріти вигадане ім'я *Herr Schlauberger* (дослівно – «той, хто ховає хитрощі» – розумник, який нічого не вміє): «*Wie immer meldet sich Herr Schlauberger zu Wort – und weiß alles besser*» – «Як завжди, пан Шлаубергер виступає – і все знає краще за інших». У романі Ч. Діккенса «*Great Expectations*» є персонаж *Miss Havisham*. Цей антропонім співзвучний з «мати сором», але це іронія, оскільки героїня поводить себе зовсім по іншому. В комедії О. Вальда «*The Importance of Being Earnest*» помічаємо своєрідний каламбур, який будується на імені *Ernest* (чесний, порядний). Герої навіть грають цим словом: *My dear Algy, you never talk anything but nonsense. – Nobody ever does.* Головна інтрига – це подвійна іронія. О. Вальд таким чином висміює поверхневність соціуму, який вважає значення імені важливішим за якості людини. Через іронію чи каламбур від імені передається саркастична характеристика персонажа. Антропоніми в художніх та публіцистичних творах часто використовуються для створення алюзій на історичні події або явища.

Особливого значення антропоніми набувають також у поетичному тексті. Ми спираємося на думку дослідників, що «поетична картина світу» має свої специфічні особливості, при цьому антропоніми у композиції поетичного тексту створюють відображення об'єктивних рис етнокультурного доквілля. Саме цей план стає для нас визначальним при з'ясуванні ролі антропонімів у формуванні змісту тексту. За спостереженнями мовознавців, поетичний текст має свою специфіку. По-перше, цей текст організовується ієрархічно, через систему домінант чи «сильних позицій», які мають найбільший вплив на формування змісту – виникнення «картини світу».

Сильні позиції чи доміанти тексту – це найважливіші смисли, які внаслідок специфічної організації тексту, висуваються на перший план. Так, М. І. Голянич у дисертації «Внутрішня форма слова в художньому тексті» дає визначення поняття «ключове слово», в якому зосереджено зміст центральних смислових ланцюгів тексту, закодована динаміка глибинних форм змісту, що саме через «ключове слово» проходить та буттєва перспектива, яка оприявлює внутрішню форму тексту [8, с. 333]. До таких «ключових слів» художнього тексту, на нашу думку, належить також антропонім.

Антропонім можна визначити як окремий елемент ланцюга смислової інформації, яка містить у собі зміст, що може сприяти (чи навпаки перешкоджати) розумінню тексту, це одиниця відображення етнічної картини світу, що організовує текст як своєрідний культурний феномен, сприяє розумінню, визначає психологічну реакцію етнічної спільноти на типову ситуацію.

Нове явище в ономастиці сьогодення – це нікнейм, що з'явилося в результаті розвитку інтернет-комунікації. *Нікнейм* (або нік) – це фіктивне (вигадане) ім'я або псевдонім, який користувач використовує в інтернет-просторі для позначення себе онлайн: у соціальній мережі, чаті, форумі, грі та ін. Він може бути похідним від справжнього імені, відображати риси характеру чи зовнішній вигляд, або ж бути повністю вигаданим. Нікнейми слугують для «захисту» конфіденційності, дозволяючи користувачам залишатися анонімними, а також спрощують взаємодію, оскільки є унікальними та не дублюються, на відміну від імен (система сама пропонує варіанти при збігові). Основні функції нікнейму: 1) ідентифікація, 2) конфіденційність, 3) самовираження та ін.

Нік виявляє структурно-семантичні та функціональні подібності насамперед із псевдонімами, а також із кличками та прізвиськами. Однак безсумнівним є й особливий статус цих мовних одиниць, що виражається в специфіці їхніх семантичних моделей і винятковості контексту використання. Нікнейм (нік) як віртуальне власне ім'я, умовне або вигадане комп'ютерне

ім'я, художній образ, який користувачі створюють для особистого спілкування в мережі, є досить новим явищем в ономастиці, тому його статус остаточно не визначений.

Як власні імена, нікнейми мають ознаку унікальності позначення окремих індивідів. Вибір віртуального імені здійснюється носієм довільно, а особистісні властивості, імпліцитно закладені в слові-знаку, є суб'єктивними і не можуть повністю відображати реальні характеристики людини. Що стосується перекладу на іншу мову, то нікнейми, як власні імена, не можуть бути формально перекладені, але в деяких випадках можлива їх інтерпретація або коментарі. Наприклад, нікнейм *вовк2025* можна перекласти *wolf2025*, *хитрий_лис – clever fox*, а от нік *Про100так* вже має своєрідну форму і заміна на *just like that* вже викликає протиріччя. Нікнейми мають граматичну однозначність і специфічні форми, оскільки до складу імен можуть бути включені графічні позначення, символи, цифри, знаки та ін: *Prince\$\$a*, *Alex4you* тощо.

Для вирішення статусу нікнейму треба дати відповідь на питання про подвійний характер антропонімічної лексики. Певні імена взагалі є надбанням мови, потенційним ресурсом для іменування поза зв'язком з конкретною особою, інші закріплюються за конкретними індивідами, актуалізуючись за певних умов. Виходячи з цих особливостей, нікнейми входять до сфери «актуальної антропонімії», що належать до системи конкретно-референтних власних імен, актуальних для носіїв мови і вживаних у мовленні для позначення індивідуальних об'єктів. Це означає, перш за все, що нікнейми, на відміну від потенційних імен, мають закріпленість у мові та здатність до стійкої відтворюваності, вони є результатом новітньої мовної номінації. Серед основних характеристик нікнеймів – одиничність і визначеність номінації, наявність референції, а також семантична і структурна специфіка.

Одноразовість і визначеність номінації нікнеймів проявляється в тому, що вони є результатом самономінації: носії віртуальних імен є їх авторами.

Семантичні особливості нікнеймів як актуальних антропонімів визначаються конкретними ознаками, які репрезентує в імені сам комунікант, виходячи з власних інтенцій. При цьому істинність чи неістинність особистих характеристик залишається імпліцитною. Для актуальних і для потенційних антропонімів характерна наявність загальних сем: «ім'я», «особа», «стать», «національність» тощо. Але якщо потенційні антропоніми, володіючи широкою семантикою, містять узагальнені уявлення про носіїв імені, то нікнейм конкретизує образ, виступаючи мовним знаком структурно більш складним. Навіть якщо вибирається особисте ім'я в якості нікнейма, то воно рідко дублює реальну форму, а найчастіше представлене у вигляді конотативно забарвлених варіантів. У нечисленних дослідженнях, присвячених цьому явищу номінації, нікнейму відводиться місце серед одиниць: псевдонім, кличка, прізвисько тощо.

Висновки до розділу I

Антропоніміка вивчає не лише власні імена людей, які реально існують, але й авторські винаходи в сфері номінації осіб, у цьому плані вивчення антропонімів набуває особливого значення, адже семантичне наповнення їхнього значення часто викликає проблеми при перекладі.

Антропоніми, як лексичні одиниці, виконують не тільки номінативну функцію, називаючи об'єкт, ідентифікуючи його, але містять фонову інформацію про приналежність носія власного імені до певної національності, виступають лінгвокультурологічними маркерами в комунікативному акті на основі усталених асоціативних уявлень. Таким чином, антропоніми можна зарахувати до складу безеквівалентної лексики.

Кожна лінгвокультурна спільнота по-своєму реалізує статусно-рольові семи у формах різних імен. Різні культурні середовища мають свої традиції створення власних імен, які виражаються у сталості формулювання антропонімів, їх наборі в окремого носія та взагалі в етноспільноті, мотивах

іменування, структурі імені тощо. Сукупність антропонімів будь-якого народу різноманітний за своїм складом, але їх реєстр для кожного народу відносно обмежений. У розвитку антропонімів різних народів спостерігається закономірний розвиток від однойменної антропонімічної системи до багатоіменної. Одночленна система вважається найдавнішою. Структурні формули різних видів антропонімів у різних народів відрізняються набором компонентів і словотворчих елементів. Імена містять в собі певні значення, пов'язані зі словами, що мотивовані семантикою певної лексичної одиниці, хоча це значення не пов'язане безпосередньо з суттю самого предмета, що піддався акту номінації, а опосередковано відображає ті чи інші характеристики, які важливі для номінатора і пов'язані з етнокультурними концептами народу.

Дослідники переконані що, мовна картина світу найповніше виражається в лексико-семантичній системі мови. Особливою одиницею, що здатна відображати національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні, на нашу думку, є антропонім. Ми звернули увагу на те, що національно-культурний компонент лексичного значення антропонімів актуалізується в межах тексту і поширюється на семантику інших одиниць.

Антропоніміка – це відображення розвитку як культурно-історичного життя певного культурного середовища (народу), так і всього людства. Вона є невичерпним джерелом розвитку номінативних засобів мови. Таким чином, антропоніми є важливою частиною «мовної картини світу».

Класифікація антропонімів відбувається за різними критеріями. Хоча антропоніми позначають назви людей, вони стосуються різних категорій імен, які можна пояснити з таких аспектів, як історія, культура, психологічні характеристики людини, традиції тощо.

Антропоніми в тексті здебільшого виконують асоціативну функцію й використовуються для розбудови алюзії, що, своєю чергою, ґрунтується на закладеній у цьому слові полісемії. Крім того, антропоніми в тексті можуть виконувати функції іронії чи каламбуру. А в художніх та публіцистичних

творах вони часто використовуються для створення алюзій на історичні події або явища.

Особливого значення антропоніми набувають у поетичному тексті, коли сприймається як домінанта чи ключовий смисл, який організовує текст як своєрідний культурний феномен, сприяє розумінню, визначає психологічну реакцію етнічної спільноти на типову ситуацію.

Нове явище в ономастиці сьогодення – це нікнейм, що з'явилося в результаті розвитку інтернет-комунікації. Нікнейм (або нік) – це фіктивне (вигадане) ім'я або псевдонім, який користувач використовує в інтернеті для позначення себе в онлайн просторі: у соціальній мережі, чаті, форумі, грі та ін.

РОЗДІЛ 2. АНТРОПОНІМИ НА МІЖМОВНОМУ ТА МІЖКУЛЬТУРНОМУ РІВНЯХ

Проблема міжмовної адаптації антропонімів може здаватися на перший погляд дуже простою. Але кожна мова має власну систему утворення імен, окремі частини якої може бути незрозумілою носію іншої мови. Водночас, говорячи про власні імена, слід звернути увагу ще на один аспект – їхнє смислове навантаження у тексті, яке виражається по-різному, а також вплив на реалізацію «картини світу» певного тексту чи твору (наприклад, художнього). У деяких випадках семантика антропоніма включає в себе важливий соціальний чи етнокультурний компонент – вказівку на національну приналежність. Наприклад, імена Іван, Джон, Ганс, Жак уже давно набули чітких етнокультурних асоціацій, у той же час, в інших етнокультурних середовищах можуть сприйматися як чужі. У даному випадку можна говорити про особливу групу імен – етнімі. Етнімі мають репрезентативне значення і сприймаються як найбільш поширені у відповідній етнічній групі.

Імена стають символами будь-яких інших соціальних груп. Яскравий приклад – британські поліцейські, яких часто узагальнено називають Боббі. Ім'я Жак у Середні Віки було не просто символом француза, а символом повстанця з низів суспільства, звідси походить назва відомого селянського повстання у Франції – Жакерія.

Деякі з антропонімів поширюються з однієї мови на іншу, що полегшує їх розуміння представниками різних етносів. У першу чергу це стосується імен всесвітньо відомих людей. Так, у Європі зараз не потрібно пояснювати, чому *путіна* називають «другим Гітлером».

У деяких контекстах антропоніми вже практично повністю перетворюються на загальні слова, тому при перекладі на українську в цілому видається можливим просто перенесення його замість використання антропонімів, наприклад: Cicero – Цицерон, красномовний оратор; Croesus, Rothschild, Rockefeller – Крез, ротшильд, рокфеллер, багатий; Casanova, Don

Juan – казанова, донжуан, підкорювач жінок; Gulliver – Гуллівер, велетень; Sherlock Holmes – Шерлок Холмс, детектив. У даному випадку маємо приклад особливого способу перекладу – гіперонімічне перейменування. Р. П. Зорівчак пише, що гіперонімічне перейменування – це вид перекладу, який стосується в першу чергу реалій, але він також може застосовуватися й до антропонімів, коли їх замінюють загальними поняттями, які зрозумілі всім. Такий спосіб відтворення в іншій мові пов’язаний із лексичними трансформаціями, категоризацією денотата, перенесеного значення частин і цілого, генералізацією. Гіперонімічне перейменування – це деконкретизації пов’язана з наявністю міжмовних гіпонімів, які, в свою чергу, зумовлені гіпонімією як мовною універсалією [16, с. 105-106]. Наприклад: *Don Juan, fictitious character who is a symbol of libertinism. Originating in popular legend, he was first given literary personality in the tragic drama El burlador de Sevilla (1630; “The Seducer of Seville,” translated in The Trickster of Seville and the Stone Guest), attributed to the Spanish dramatist Tirso de Molina. Through Tirso’s tragedy, Don Juan became an archetypical character in the West, as familiar as Don Quixote, Hamlet, and Faust. Subsequently, he became the hero-villain of plays, novels, and poems; his legend was assured enduring popularity through Mozart’s opera Don Giovanni (1787), and it would continue to live on, by the 20th century, in movies and other media* [52]. Тому використання в перекладі перейменування «герой-коханець», «підкорювач жінок» є часто виправданим і зрозумілим реципієнтам.

Разом із тим, часто подібні вирази мають більш локальний характер і переважно будуть незрозумілими представникам інших культур. Символічне значення антропонімів може бути пов’язане не тільки з традиціями та особливостями конкретного народу, але також із більш широкими культурними спільнотами. Наприклад, певні імена-символи – належать до християнської, мусульманської, буддійської та ін. цивілізації.

Ми переконані, що традиції виникнення антропонімів у різних мовних системах і методика їх адаптації під норми іншої мови є досить важливими

об'єктами вивчення лінгвістів. Антропоніми є важливим складником як будь-якої національної культури, так і міжкультурної комунікації.

2.1. Антропоніми сучасної німецької мови

Антропонімічні системи європейських народів мають зовнішню подібність, що виявляється в наявності однакових елементів: імені та успадкованого компонента – прізвища. На цьому подібність закінчується. У всьому іншому спостерігається більше відмінностей, ніж збігів: кожна антропонімічна система є унікальним явищем у всіх онтологічних аспектах прояву антропонімів. Але з іншого боку спостерігаємо взаємопроникливість антропонімічної лексики з одного етнокультурного та мовного середовища до інших [7]. Розглянемо особливості розвитку антропонімів у німецькій мові.

Німецькі власні імена, з якими ми зустрічаємося сьогодні, накопичилися поступово, а також були запозичені з різних джерел. Частина з них походить від давніх германських онімів, багато з них у різний час були запозичені в інших народів.

Ім'я дитині дають батьки відразу після народження. У Німеччині свобода вибору імені обмежена законодавчо деякими принципами: недозволене ім'я, якщо воно вважається аморальним або непристойним, таким, що принижує гідність людини; ім'я повинно однозначно визначати стать. В іншому випадку додається друге ім'я, яке є жіночим або чоловічим. Наприклад, *Maria* для чоловіків може бути тільки другим ім'ям: *Erich Maria Remarque wurde als Erich Paul Remark geboren. Seine Eltern waren der Buchbinder Peter Franz Remark (1867–1954) und seine Ehefrau Anna Maria Remark geboren.* Дозволені лише імена, внесені до інтернаціонального списку імен. Власні імена (міста, назви фірм, прізвища) і вигадані імена в німецькій мові не допускаються [38].

Найдавніші з німецьких імен германського походження. Вони складаються з двох частин і були покликані магічно «впливати» на долю

людини, дарувати їй силу, відвагу, перемогу, заступництво богів: *Eberhart* (Eber + hart «кабан твердий, міцний» - «сильний як кабан»), *Bärhart* («сильний як ведмідь»), *Wolfgang* («вовча хода» - «той, хто йде як вовк»). Зараз добре відомими є німецькі імена, які згадуються ще в міфорогії. Наприклад, ще й сьогодні дітей називають *Gudrun*, *Roland*, *Siegfried* та ін.

У другій половині VIII століття в німецьку мову починають проникати з Італії імена, пов'язані з християнством: спочатку імена зі Старого Заповіту – *Adam* (давньоєврейськ. «первородний»), *Susanne* (давньоєврейськ. «квітка»), потім з грецької мови – *Andreas* «хоробрий», *Agathe* «добра», *Katharina* «чиста», з латинської – *Viktor* «переможець», *Beata* «щаслива» [49, с. 41].

Одним з головних джерел походження німецьких імен є запозичення з різних мов. Серед німецьких особистих імен ми часто можемо зустріти мусульманські імена: *Amber*, *Ali*, *Mohammed*; арамейські: *Bartholomew*, *Martha*, *Thomas*; англійські: *Brian*, *Dylan*, *Kermit*, *Tara*; французькі: *Alison*, *Bruce*, *Olivia*; грецькі: *Angel*, *Christopher*, *George*; слов'янські: *Boris*, *Nadia*, *Vera*; іспанські: *Dolores*, *Linda*, *Rio* [49, с.42].

Найпопулярнішими чоловічими іменами в Німеччині стали: *Ben*, *Pol*, *Luckas*, *Finn*, *Jonas*, *Leon*, *Luis*, *Maximillian*, *Felix*, *Tim*, *Max*, *Julian*, *Moritz*, *Phillip*, *Niklas*, *Jakob*, *Alexander*. Популярні жіночі імена: *Mia*, *Emma*, *Hanna*, *Sophia*, *Lena*, *Lina*, *Marie*, *Emilie*, *Lilli*, *Luisa*, *Amelie*, *Laura*, *Johanna*, *Lara*, *Julie* [49].

Зараз у Німеччині популярними і поширеними є подвійні імена. Наприклад, жіночі подвійні імена: *Aisha Elisabetta*, *Alessandra Silvia*, *Alexandra Lea*, *Alexandra Sophia*, *Alina Amalia*, *Dana Mari*, *Dana Sophie*, *Denise Emma* та багато інших; чоловічі подвійні імена: *Adrian Miroz*, *Alessandro Luis*, *Aleksander Maximilian* тощо.

У сучасній німецькій мові спостерігається перехід особистих імен в загальні назви. Такі імена як *Hans*, *Otto*, *Liese* є нерідко загальними іменами. Що мається на увазі? Наприклад, усіх німців часто називають Гансами чи Фріцами, тоді як усіх росіян Ваньками. Більше того, антропоніми стають

елементами стійких словосполучень та виступають у якості фразеологізмів: *Hans im Glück* - розм. ірон. «щасливчик», походить від казки братів Грімм «Hans im Glück»; *Hans Hasenfuß* - розм. «боягуз»; *Ich will Hans heißen (wenn das nicht stimmt)* - розм. «назвіть мене дурнем, провалитися мені на цьому місці (якщо це не так)»; *Hans Ohnesorge* - розм. «безтурботна людина».

Загальне ім'я *Otto* означає «маленька людина»: *schräger Otto* – розм. «підозрілий чоловік»; *von wegen Otto* - «ні в якому разі! ні за що!» *Otto-Ottol* - «вираз найвищої похвали».

Загальне ім'я *Liese* характерне для просих людей. Цим ім'ям часто називали домашню прислугу. У фразеологізмах цей антропонім має зневажливий відтінок, коли говорять про людей нижчого стану: *eine dumme Liese* (досл. «дурна Ліза) – розм. «дурна, дурочка»; *eine liederliche Liese* - «нечупара», *ein vergessliches Lieschen* (досл. «забудькувата Лізочка») – розм. «про дівчину, яка все забуває» [48].

Німецькі прізвища склалися значно пізніше, ніж особисті імена. Походження німецьких прізвищ починається з середньовіччя. Вони розвинулися з так званих прізвиськ, які спочатку містили інформацію про походження носія імені, про місце його народження чи професію.

Відомий німецький лінгвіст В. Фляйшер вказує, що з XII століття починається поява німецьких прізвищ спочатку у великих містах на заході. На півночі вони були введені тільки на початку XIX століття за наказом Наполеона [49, с. 12].

Існує кілька джерел німецьких прізвищ: 1) утворені від роду занять; 2) утворені від фізичних або психологічних рис; 3) утворені від назв тварин; 4) утворені від імен батька чи матері; 5) від місця проживання. У цьому плані можна говорити про лексичне значення антропонімів. Схожі джерела мають також прізвища в українській мові.

1. Прізвища, утворені від роду занять, мають таке значення: *Müller* - «мірошник», *Schmidt* - «коваль», *Schneider* - «кравець», *Fischer* - «рибалка», *Meier* - «управитель маєтком», *Weber* - «ткач», *Wagner* - «каретний майстер»,

Becker - «пекар», *Schulz* - «староста», *Hoffmann* - «придворний», *Schäfer* - «пастух-вівчар», *Koch* - «кухар», *Bauer* - «селянин», *Richter* - «суддя», *Wolf* - «вовк», *Schröder* - «кравець», *Neumann* - «нова людина», *Schwarz* - «чорний (чорноволосий)», *Zimmermann* - «тесляр», *Krüger* - «гончар», *Krause* - «кучерявий», *Lehmann* - «землевласник», *Köhler* - «вугільник», *König* - «король».

2. Прізвища, утворені від фізичних або психологічних рис, мають таке значення: *Klein* - «маленький», *Lang* - «довгий», *Dickmann* - «товстун», *Schnabel* - «носатий», *Gut* - «хороший», *Böse* - «злий», *Streit* - «суперечка».

3. Прізвища, утворені від імен: *Gerhard(s)*, *Konrad(s)*, *Ulrich(s)*, *Herrmann(s)*, *Walter(s)*, *Peter(s)*, *Friedrich(s)*, *Albrecht(s)*, *Simon(s)*, *Ludwig(s)*, *Martin(s)*, *Otto(s)*, *Dietrich(s)*, *Thomas*. Можливі варіанти: *Petersohn* - «син Петера».

4. Прізвища, утворені від назв тварин: *Wolf* - «вовк», *Fuchs* - «лисиця», *Hahn* - «півень», *Vogel* - «птах». Часто з другим семантичним елементом: *Wolfschlugen*, *Vogelweide*, *Fuchsdach*

Починаючи з середньовіччя, широко поширеним звичаєм стало використання постійних прізвищ. Зараз дозволено змінювати: 1) якщо прізвище сприймається як непристойне, оскільки вони асоціюються з відповідними німецькими лайливими словами *Deibel* «диявол, чорт, нечиста сила» і *Donnerwetter* «чорт забирай»; 2) якщо прізвище широко поширене і спричиняє, за наявності багатьох однофамільців, у колективі часту плутанину і незручності в службовому або професійному спілкуванні: *Müller*, *Schmidt* [49, с. 14]. Законодавством Німеччини дозволено брати псевдонім виключно з міркувань безпеки, хтось вважає, що досягти слави можна тільки з коротким або оригінальним псевдонімом, а деякі змінюють своє прізвище або ім'я просто так, в надії, що від цього зміниться їхнє життя.

У ході дослідження було виявлено, що в німецькій мові псевдоніми зустрічаються досить часто серед письменників, режисерів, філософів, акторів, наприклад: *Anna Segers – Netti Radwani*, *Jan Pol – Johann Paul Friedrich*

Richter, Ludwig Renn – Arnold Fit von Galsenau, Nowalis – Friedrich von Hardenberg, Hans Fallada – Rudolf Ditzgen, Helmut Alzmann – Leopold Ahlsen, Konrad Sittenfeld – Konrad Alberti, Christian Anton Mayer – Carl Amery, Günther Stern – Günther Anders, Bernhard Abeken – Ernst Andolt, Heinrich Schmitt – Frank Arnau, Kurt Emmrich – Peter Bamm, Erwin Gepard – Franz Richard Behrens, Alfred Döblin – Alfred Börne та багато інших.

Антропоніми посідають особливе місце в німецькій культурі та мові, завдяки властивим їм закономірностям у лексичному, орфографічному, граматичному та стилістичному планах. Основними типами німецьких антропонімів є особисті імена, прізвища та псевдоніми. Одним із найголовніших джерел походження німецьких імен є запозичення з різних мов. Іноді власні імена можуть переходити в загальні назви, які в такому випадку мають певне лексичне значення. Існує кілька джерел німецьких прізвищ: прізвища, утворені від роду занять; від фізичних або психологічних рис; від назв тварин; від імен батька, чи матері; від місця проживання. Псевдоніми в німецькій мові зустрічаються досить часто серед письменників, режисерів, філософів, акторів.

2.2. Антропоніми сучасної англійської мови

Розвиток англійських особистих імен починається з виникненням «епічної картини світу», наповненої фольклорними образами і споконвічною англосаксонською ономастиком. Такі імена стають основними знаками давніх героїчних хронік, які демонструють те, що ім'я, крім референтного компонента значення, у багатьох випадках реалізує свої характеристики або індивідуальні функції. Наприклад: *Wulfgar* - тип імен із рівноправними компонентами: *wulf/вовк + gar/спис*. Воно номінує одного з героїв поеми «Беовульф», короля датчан, мудрого помічника Хродгара: «*Wulfgar mæpelode (þæt wæs Wendla leod; wæs his modsefa manegum gescyðed, wig ond wisdom)...*» - «Вульфгар відповів, що вождь венделів, чоловік мудрий, серед племені

славетний своєю мужністю...» Антропонім *Wulfgar* є складною когнітивною структурою, яка представлена метафоричним перенесенням «тварина – людина» і метонімічним зсувом «зброя – людина». У своєму метафоричному значенні ім'я генетично пов'язане з метафоричним предикатом, що зводиться до структури «людина – вовк» (людина подібна до вовка). У результаті такої проєкції антропонім отримує конотативні ознаки – «сміливий, непереможний у бою» тощо. У своєму метонімічному значенні воно мотивоване структурою лексичного значення «людина, що має спис», в якій апелятив, що позначає зброю, стає ім'ям власника спису, одночасно набуваючи конотативний компонент значення «завжди готовий до бою». Таким чином, лексичне значення *Wulfgar* – сміливий, непереможний у бою воїн, завжди готовий до битви.

Подібна трансформація апелятива в антропонімі обумовлена міфологічними уявленнями, які закріплені в зоонімі «wulf», який є носієм як позитивного, так і негативного, уособлюючи жорстокість і кровожерливість, але також хоробрість і благородство. Поєднання двох видів проєкцій в імені не дозволяє провести чітку демаркаційну лінію між двома явищами.

Антропонім *Wiglaf* також представляє поєднання двох елементів: *Wīga* – війна + *laibaz* – «залишок» (те, що залишилося). *Wiglaf* номінує сина Веостана, який вступив на службу до Беовульфа: «*þu eart endelaf usses cynnes, Wægmundinga. Ealle wyrd forsweop mine magas to methodsceafte, eorlas on elne; ic him æfter sceal*» - «Ти – єдиний мій спадкоємець з роду Вагмундінгів, чие насіння згинуло, долею викрадене: у визначений час пішли найзнатніші – і я за ними!»).

Як і *Wulfgar*, антропонім *Wiglaf* є морфологічно складним за структурою і належить до типу, де два композити можуть бути незалежними або уточнювати один одного. В результаті метонімічного зсуву зазначені ознаки зі сфери «подія» переносяться в сферу «людина», приводячи до появи антропоніма, характерного для епічної епохи. Як антропонім ім'я «*Wiglaf*» має сигніфікативні та конотативні елементи значення, актуалізація яких

обумовлена використовуваними апелятивами. Таким чином, епічне прочитання імені *Wiglaf* – «воїн, що залишився після битви / спадкоємець з роду, що залишився після війни».

Антропонім *Unferth*, походить від субстантивованого прикметника, що означає «той, хто сіє смуту», «підбурювач». Ім'я номінує героя поеми «Беовульф», дружинника короля Хродгара: «*Unferð mæpelode, Ecglafes bearn, þe æt fotum sæt frean Scyldinga, onband beadurune... – «Eart þu se Beowulf, seþe wið Breca n wunne, on sidne sæ ymb sund flite, ðær git for wlence wada cunnedon ond for dolgilpe on deop wæter aldrum neþdon? ... Git on wæteres æht seofon niht swuncon; he þe æt sunde oferflat, hæfde mare mægen...»* - «Тут Унферт, син Егглафа, що сидів біля ніг владки Скільдінга, почав суперечку... «Чи не ти той Беовульф, з яким Брека змагався в умінні плавати, коли, хизуючись нерозкритою силою, з морем сперечалися ви, безглузді, життям ризикуючи? Тебе пересилив плавець вправний, тебе посоромив він...» Антропонім *Unferth* має повну семантичну структуру (референт, сигніфікат і конотат).

Сучасний стан антропоніміки визначається різними екстралінгвістичними факторами, які вносять зміни в розвиток будь-якої ономастичної системи. Змінні соціальні, релігійні та культурні стандарти в житті суспільства стали причиною втрати сигніфікативного та конотативного компонентів значення антропонімів у багатьох культурах. Наявність тільки референтного значення призвела до того, що образ, який лежить в основі значення імені, не відповідає ознакам його носія.

У XI-XII ст. найбільш поширеними чоловічими іменами були *William, Robert, Ralph*. В кінці XIV ст. ім'я *John* було приблизно у 25% всього чоловічого населення Англії. Зараз в англійській мові функціонують такі імена: *Норман* (ім'я особисте Northmann від northmann – житель півночі, скандинав), *Siegmund* (ч.) – Зігмунд (ім'я власне від *sigu* – перемога; *munt* – захист), *Roy* (rhu – червоний, рудий) тощо [23].

Спостереження доводять, що в англійській мові, як і в будь-якій культурі, існує сформований антропонімікон, виражений певним набором

готових особистих імен для номінації людини. Дискусії з приводу відсутності значення багатьох антропонімів правильні відповідно до такої кодифікованої системи особистих імен, оскільки сучасні імена *John, Duncan, Hudson* мають тільки референтний компонент значення. Денотативний елемент значення, властивий апелятивам, в таких іменах не виділяється, оскільки відсутня ключова ознака, що дозволяє об'єднати всіх чоловіків на ім'я *William* або *Hudson* в одну групу. Сигніфікат імен такого порядку також не може бути виділений, оскільки імена не описують будь-які ознаки референта [34, с.6].

Зауважимо лише, що склад антропонімів неоднорідний, зокрема, до класу антропонімів входять не тільки офіційні імена чи прізвища, але також неофіційні (прізвиська, псевдоніми, логіни тощо). Потреби людини виділяти ключові властивості об'єкта призвели до формування навколо монофункціонального власного імені інших номінацій, які потім трансформуються в прізвиська як клас антропонімів. Це можна простежити на прикладах сучасних прізвиськ як додаткових ідентифікаторів особистості. Наприклад: прізвисько «*Honest Abe*» (Чесний Ейб), що представляє собою словосполучення, яке складається з двох елементів: прикметника, в семантиці якого закладена позитивна оцінка, і скороченої форми імені *Abraham*. «*Honest Abe steered his country through the American Civil War and ended slavery within the country's boundaries*» - «Чесний Ейб був біля керма в роки громадянської війни в США і поклав кінець рабству в країні». Як бачимо, функціонуючи в позиції агенса, номінація «*Honest Abe*» виконує референтну функцію, актуалізуючи особистісну якість А. Лінкольна «чесність». У цьому випадку можна говорити про повноцінне функціонування прізвиська як номінативної одиниці, оскільки воно, виконуючи ідентифікуючу функцію, відповідає головному критерію, вираженому в однозначній референтній віднесеності номінації з її носієм в рамках всього соціуму. Скорочена форма імені *Abe* не описує жодної властивості референта, проте виражає дружні стосунки комунікантів. На відміну від імені *Abe*, прикметник «*honest*» містить ключову ознаку, що лягла в основу номінації. У семантиці прикметника «*honest*»

поєднані дескриптивні та оціночні значення. Таке поєднання надає значенню антропоніма «*Honest Abe*» одночасно і сигніфікативні, і конотативні ознаки, на основі яких прізвисько може використовуватися без підтримки особистого імені в різних видах комунікації.

Представимо фрагмент, що демонструє функціонування номінації «*the Iron Lady*» (Залізна леді) паралельно з власним іменем *Margaret Thatcher*: «*Once, when Mark was lost in the Sahara Desert during a motorcar race, the Iron Lady cracked and broke down in public. She did not have many close women friends*» - «Одного разу, коли Марк заблукав у пустелі Сахара під час автомобільної гонки, Залізна леді розплакалася на очах у всіх. У неї було мало близьких подруг». Номінація «*the Iron Lady*», як і давньогерманські двокомпонентні антропоніми, є дитематичним видом імені, в якому значення двох композитів уточнюють одне одного. Так, як антропонім наділяється сигніфікативними ознаками від апелятива «*lady*», що вказує на гендерну приналежність [30].

Також воно набуває конотативних компонентів значення в результаті метонімічного зсуву. Ознаки «міцний, твердий» зі сфери-джерела «метал» переносяться в сферу «людина», приводячи до появи прізвиська «тверда, безкомпромісна дама». Використання номінації «*the Iron Lady*» замість імені *Margaret Thatcher* в даному контексті обумовлено інтенціями автора, який хоче підкреслити, що навіть така тверда за своєю природою жінка «зламалася», коли її син загубився в пустелі. Таке заміщення вказує на референтну рівнозначність номінації «*the Iron Lady*» та *Margaret Thatcher*, однак на відміну від імені воно вказує на ключову ознаку референта, необхідну в дискурсі.

Номінація «*the Iceman*» належить Чаку Ліделлу, відомому американському багаторазовому чемпіону в напівважкій вазі. Представимо варіанти її актуалізації контексті: «*The Iceman is one of the most popular champions in UFC history and played an instrumental role in the rise of the sport to a mainstream level*».- «Льодова людина – один із найпопулярніших чемпіонів у історії компанії ЮФСі, що зіграв найважливішу роль у розвитку переходу

бойових мистецтв до рівня популярного виду спорту». «*It is clear that The Iceman got soft after defending his title over subpar opponents*». - Зрозуміло, що

Номінація «the Iceman», сигніфікат якого «man» показує гендерну приналежність референта, з предикатним визначенням «ice». Трансформація номінації «the Iceman» в онім подібна до руху номінації «the Iron Lady» в клас антропонімів. Перетворення будується на метонімічній проекції, вираженій у перенесенні ознак апелятива «ice» (твердий, холодний) на людину.

У номінаціях «*Honest Abe*», «*the Iron Lady*», «*the Iceman*», як і в епічний час, ознаки «виходять» із загальних слів і вербалізуються в іменах-дескрипціях таким чином, що можуть зрозуміти значення антропоніма [30].

Таким чином, провівши дослідження, ми зрозуміли, що одна з причин суперечливих поглядів на семантику антропонімів полягає в складності визначення значення не тільки антропоніма, але і мовного знака як такого.

Аналіз давніх англійських антропонімів показує, що складні за структурою давні імена мають референтний, сигніфікативний і конотативний компоненти значення. Повна семантична структура імен дозволяє їм виконувати референтну, ідентифікуючу та індивідуалізуючу функції. На відміну від сучасних прізвиськ, «епічні імена» виступають основним засобом індивідуалізації та ідентифікації людини.

Аналіз сучасних кодифікованих антропонімів показує, що мінливі стандарти в житті суспільства спричинили втрату сигніфікативного та конотативного компонентів значення. Сучасні власні імена мають лише референтне значення, тому можуть застосовуватися для позначення найрізноманітніших референтів.

Втрата іменем свого значення зумовила виникнення і функціонування навколо власного імені неофіційних імен (прізвиськ). Імена такого порядку мають сигніфікативні та конотативні елементи значення, що дозволяють розкрити індивідуальні ознаки референта. Повний склад лексичного значення в сучасних антропонімах, як і епічних іменах, обумовлений подвійною

природою імен загальних, здатних одночасно називати індивідуальний об'єкт і описувати його властивості.

2.3. Експериментальна перевірка впливу антропонімів на створення етнокультурної мовної картини світу тексту

Мовна картина світу – це результат співвіднесення власних уявлень зі значенням мовних знаків, зіставлення в пам'яті, мислення, уяви та креативності з поняттями та образами. Людина сприймає, вивчає чи взаємодіє з навколишнім світом. Одним із найважливіших способів і водночас засобів пізнання навколишнього є мова, як головний засіб спілкування, інструмент формування та вираження думок; вона ґрунтується на моделях реальності, думок та засобів для вираження. Тобто, все в мові – результат мислення, а воно, у свою чергу, може мати різні форми: наукове, міфологічне, художнє тощо. Мовна картина світу, що виражається в семантиці мовних знаків, відрізняється від наукової і, хоча здається, що її інтерпретація не потребує великих зусиль, щоразу виникає проблема, коли треба декодувати мовну модель конкретного тексту. По-першому, «мовна картина світу» має варіанти (ми говоримо про мовну картину світу українців, англійців, німців тощо, це доводить і контрастивна лінгвістика). Ці варіанти можна зрозуміти, використавши терміни «стереотипи» чи «еталони». По-друге, сучасна когнітивна лінгвістика розуміє мову не лише як інструмент формування й вираження думки, а як онтологічну основу пізнання й розуміння буття. Тому в основі «мовної картини світу» лежить лінгвокультурний (етнолінгвістичний) код, який має дві площини: генетичну (зв'язок із культурою) та функціональну (зв'язок із мовою). По-третє, кожен концепт може мати різне тлумачення носіями мови залежно від контексту, культурного досвіду, фонових знань тощо [41, с. 5].

Думку виражає слово (як знак кодування), воно існує в тексті як номінація, часто маючи кілька значень, але водночас як «культурний концепт». Особливого

значення в цьому плані набуває, на нашу думку, *антропонім*, етнокультурне значення якого наповнює своєрідним змістом будь-який текст, додаючи етнографічні, історичні, символічні та інші смисли.

Ми звернулися до програм штучного інтелекту, щоб здійснити експериментальну перевірку поглядів мовознавців на природу виникнення «мовної картини світу». Сучасні мовознавці переконані, що антропонімічна лексика належить до класу безеквівалентної лексики певної мови та, вступаючи в композиційні (як структурні, так і смислові) зв'язку з іншими домінантними образами контексту, мають вплив на формування «мовної картини світу» контексту (навіть усього твору). А штучний інтелект – це сучасна галузь комп'ютерних наук, яка здатна швидко опрацьовувати, сприймати інформацію, аналізувати її та приймати рішення на основі отриманих даних. Це поняття включає безліч технологій і методів, таких як машинне навчання, нейронні мережі, генетичні алгоритми та інші. Штучний інтелект може бути застосований у багатьох областях. Штучний інтелект здатний узагальнювати через доступний для нього великий обсяг інформації наявні уявлення людини про навколишній світ, механізми функціонування людської мови та мислення, здатність людини створювати образи та багато іншого. Одним із головних завдань штучного інтелекту є створення систем, здатних вирішувати завдання, які традиційно вважалися складними. У нашій роботі ШІ, наприклад, допомагає для розпізнавання мови або зображень, автоматичного перекладу текстів різними мовами або навіть створення нових матеріалів на основі аналізу великих обсягів даних. Найцікавішою для філологічної науки є ШІ-технології, пов'язані зі створенням та функціонуванням нейронної мережі. Вона імітує роботу людського мозку та дозволяють штучному інтелекту визначати та розпізнавати образи, звуки, та інші дані, які виникають у контексті [54]. Один із ключових впливів штучного інтелекту на розвиток лінгвістичних досліджень полягає в тому, що він визначає та створює нові можливості для розробки відповідних методів аналізу мови. З використанням нейромереж можна здійснювати аналіз текстів

та. ШІ вирішує складні проблеми лінгвістики: 1) розуміння граматичної структури мови, 2) аналіз семантики та прагматики, 3) ідентифікація мовних закономірностей, 4) лінгвокультурний аналіз та ідентифікацію конкретних мовних знаків тощо. Це відбувається завдяки наявності та його можливостям швидко опрацьовувати великий обсяг доступних даних, робити нові відкриття в галузі лінгвістики. У цьому контексті аналіз даних, який здійснює ШІ відкриває потенціал як на багатомовному, так і окремому мовному різноманітті, оскільки система може легко перекладати та перемикатися між безліччю мов, що раніше вважалося неможливим. Більше того порівнювати різні етнокультури та мови тощо [10].

Суть нашого експерименту із застосуванням штучного інтелекту полягав у тому, щоб спробувати визначити, чи впливають антропоніми в тексті на створення «етнокультурної картини світу». А також перевірити припущення про структурні корелятивні зв'язки антропонімів із іншими «смысловими» чи «структурними» елементами тексту. Ми встановили програму DeepSeek. Це генеративна модель штучного інтелекту, розроблена в Китаї, подібна на ChatGPT і Claude. DeepSeek – це архітектура mixture of experts. Ми звернулися до програми з таким запитом (див. мал.1), а потім

На вулиці зустрілися двоє людей. Вони були давно знайомі. Його звали Василь, а її Марічка. Вони вдягнені в дуже гарні національні костюми. Як ти уявляєш цю картину? Намалюй!

Мал. 1. Запит до ШІ.

сформулювали подібний запит до ChatGPT для створення візуальних зображень. ChatGPT – це чат-бот, який відповідає на складні питання у

діалоговому режимі. Крім того OpenAI відома своєю моделлю глибокого навчання DALL-E, яка генерує зображення з текстових інструкцій. Технологія виглядає революційно, тому що вона навчена розуміти, що люди мають на увазі, коли ставлять запитання. Здається, ChatGPT здатний давати відповіді як людина, і це навіть лякає [53].

Відповідь ШІ: Звісно, ось як я уявляю собі цю чарівну сцену:

[Уявний портрет, створений за допомогою AI]

На тлі невеликої мальовничої вулички, вкритої бруківкою, стоїть пара в яскравих національних костюмах. Все навколо сповнене теплоти та радості від несподіваної зустрічі.

Василь: Він стоїть впевнено і з легкою усмішкою. На ньому: Сорочка (вишиванка) білого льону з багатою чорно-червоною вишивкою на комірі, подолі та манжетах. Візерунок – геометричний, з потужними солярними символами та строгими лініями. Поверх сорочки – червоні штани (чорніси) зі шкіряним ременем із масивною пряжкою. На ногах – чоботи з високими гетьманками. Через плече може бути перекинтий темно-синій жупан. Його голова може бути вкрита солом'яним брилем або лишитися непокритою.

Марічка: Вона заклавши одну руку за спину, а в іншій тримає, можливо, невеликий кошик або букет польових квітів. Її вишиваний наряд – це справжній вибух кольору: біла сорочка (вишиванка) з тонкою білою вишивкою (мереживом) на комірі та манжетах. Поверх неї – червона запаска (плахта) з яскравими жовто-зеленими геометричними або квітковими візерунками. Може бути дві запаски: поперечна та покривальна. На плечі – невеликий сердак (корсетка) з червоного оксамиту, прикрашений золотистою та срібною ниттю, бісером і моністами. На шиї – кілька рядів намиста з коралів (червоні) та скляного намиста. На голові – вінок із польових квітів (ромашки, волошки, мальви) та стрічок, які звисають на спину.

Навоколишня обстановка: Це може бути ранок або сонячний день. За спинами можуть бути невеликі дерев'яні хати з квітучими садочками, або ж

вони зустрілися біля центральної площі села. Повітря немов дзвенить від їхнього сміху та щирої розмови.

Загальне враження – це картина, сповнена щирості, національного колориту та теплоти давньої дружби.

P.S. Я – текстовий штучний інтелект і не вмію генерувати зображення. Але я детально описав цю картину, щоб ви могли або уявити її у своїй уяві, або скористатися цим описом як промптом для генерації зображення в спеціальних нейромережах (наприклад, Midjourney, Stable Diffusion).

Як бачимо зі створеного ШІ опису, власні імена персонажів сприяли виникненню в тексті різноманітних лексичних одиниць – реалій, які характеризують етнокультурне середовище саме українців. Зверніть увагу на те, що жодного натяку на культурні реалії, крім антропонімів, у нашому запиті не було. Отже, антропоніми сприяли виникненню етнокультурної мовної картини світу (у цьому прикладі української). Більше того, у тексті відразу з'являються інші лексичні одиниці (безеквівалентна лексика української мови): сорочка, жупан, бриль, запаска, плахта, сердак, коралі та інші.

У другому запиті ми змінюємо імена осіб: він – Ганс, вона Йоханна.

Відповідь ШІ: Звісно! Ось яскраве уявне полотно цієї зустрічі:

[Уявний портрет у стилі німецької гравюри]

На тлі середньовічної вузької вулички з фахверковими будинками, чий вікна прикрашені яскравими гераніями, зустрічаються двоє. Їхня зустріч – це спалах кольорів та радості.

Ганс: Він стоїть прямо, злегка посміхаючись, з руками, складеними на грудях або спертими на поясі. Його костюм витриманий, але яскравий: Сорочка білого кольору з широкими рукавами. Поверх неї – коротка темно-зелена або коричнева куртка-лідерхозе (Lederhose) з шкіряними підтяжками, прикрашеними вишивкою або орнаментом. Штани до коліна з грубого льону або шерсті, можливо, в смужку або в клітинку. На ногах – шкарпетки-гетри (Lofel) білого або сірого кольору та міцні чоботи на шнурівці. На голові –

фелет з пір'ям або капелюх із широкими полями (для більш південного, баварського стилю).

Йоханна: Вона завмерла перед ним, трохи схиливши голову набік, з кошиком у руці. Її наряд – це вибух яскравих кольорів та деталей: Біла блузка з широкими, зібраними рукавами та глибоким вирізом. Тісний корсет (Mieder) яскравого червоного, синього або зеленого оксамиту, щільно шнурований спереду та прикрашений золотою та срібною ниттю, стрічками та вишивкою. Широка спідниця (Dirndlrock) з щільно зібраної тканини у квітчастий візерунок (червоний, зелений, синій) або яскраво-червона. Поперек спідниці – фартух (Dirndlschürze) білого або кремового кольору, часто з тонкою вишивкою. На голові – невеликий чепчик або, що більш традиційно для повсякдення, складена хустка.

Навколишня обстановка: Зустріч відбувається, можливо, в невеликому альпійському містечку. Ззаду видно гострі дахи будинків, а на задньому плані – могутні зелені схили гір. З відкритого вікна сусідньої булочної тягнеться запах свіжого хліба.

Загальне враження – це картина, сповнена теплоти, порядності та яскравого національного колориту, що відображає культуру німецькомовних країн.

P.S. Я, як текстовий ШІ, не можу створити реальне зображення, але цей детальний опис є чудовим промптом (запитом) для генерації зображення в неймережах, як-от Midjourney або Stable Diffusion. Ви можете просто скопіювати цей текст, щоб отримати візуалізацію.

Так само, як і в попередньому тексті ШІ створює етнокультурну мовну картину світу, наповнюючи текст німецькими реаліями: Lederhose, Lofel, Mieder, Dirndlrock, Dirndlschürze та ін. ШІ також формулює, що загальне враження – колорит культури німецькомовних країн.

У наступному запиті до DeepSeek ми змінюємо власні імена на Джон і Маргарет. Отримуємо таку відповідь «штучного інтелекту»:

Звісно! Ось моє уявне полотно цієї зустрічі в англійському стилі:

[Уявний портрет у стилі англійської акварелі]

На тлі вузької брукованої вулички ідеального англійського селища, де будиночки з червоної цегли вкриті плющем, а з віконець звисають яскраві квіткові композиції, відбувається ця чарівна зустріч. Все навколо дихає спокоєм, сільським затишком та легким туманом, що розсіюється.

Джон: Він стоїть у розслабленій, але мужній позі, можливо, з руками у кишенях легких штанів або тримаючи поруч велосипед з кошиком. Його образ – це елегантність і практичність. Твідовий мішковатий піджак (Norfolk jacket) зав'язаний на поясі, зазвичай у кольорі версиди, теплого коричневого, або темно-зеленого відтінку з характерною тканиною в «квадратик» або «курячу лапку» (houndstooth). Штани з твіду або льону (для більш літнього варіанту), що можуть бути зібрані біля гомілок під кісточки (plus fours). Сорочка у тонку смужку або однотонного світлого кольору з відкладним коміром. На ньому може бути жилет і краватка-метелик або шовковий шарфік. На голові – традиційний капелюх (flat cap) з твіду або твіду з оксамитовим козирком.

Маргарет: Вона зупинилася, злегка повернувши голову, з лагідною усмішкою. У руці у неї може бути невеликий плетений кошик з квітами або покупками. Її наряд – це втілення сільського романтизму та скромності. Плаття в квіточку (tea dress) з легкої бавовни або льону з невеликим квітковим принтом на світлому тлі (блакитному, кремовому, рожевому). Можливий варіант з блузкою та спідницею. Силует плаття – не облягаючий, але і не мішковатий, підкреслений тонким ремнем на талії. Легкий кардиган або в'язана кофта, перекинута через плечі або надіта. На голові – невеликий капелюшок-таблетка з квіточкою або пером, або ж елегантна шовкова хустка, пов'язана під підборіддям. На ногах – практичні балетки або невисокі капці.

Навколишня обстановка: На задньому плані можуть виднітися зелені пагорби, огорожі з живоплоту, а біля одного з будиночків стоїть старовинний автомобіль. Повітря наповнене ароматом свіжоскошеної трави та квітів.

Загальне враження – це картина, сповнена не поспішної англійської елегантності, ностальгії та щирої радості від зустрічі старих знайомих.

P.S. Як і раніше, це детальний текстовий опис. Ви можете використати його як промпт для генерації зображення в будь-якій AI-програмі (наприклад, Midjourney, DALL-E 3, Stable Diffusion), щоб побачити цю картину візуально.

Звернення до ChatGPT з командою (див. малюнок 2).

ChatGPT

На великій міській площа зустрілися двоє людей. Вони були давні знайомі. Його звали Іван, а її Марічка. Вони були вдягнені у національний одяг. Як ти це уявляєш? Намалюй картину.

Мал. 2. Запит до III ChatGPT

Створені штучним інтелектом картини, відповідають, на нашу думку, процесам уяви, які відбуваються у мозку людини, коли виникає так звана «картина світу». Картина світу має складну будову й виконує різноманітні функції, проте головною ознакою є її символічний характер. Мовний знак виступає своєрідним подразником, який зумовлює відображення своєрідних мовних картин світу (див. мал. 3. Додаток 1).

Змінюємо в запиті до ChatGPT власні імена на Ганс та Йоханна. Потім – Джон, Маргарет. Результат – зображення, яке зробив штучний інтелект (див. мал. 4. Додаток 2 та мал. 5. Додаток 3).

Таким чином, наші спостереження за роллю антропонімів у тесті доводять, що вони належать до смислових домінант (сильних позицій), які проявляються у своєрідності контекстуальних семантичних відношень з іншими номінативними одиницями, особливостях передачі антропонімів при відтворенні тексту іншими мовами.

Такий підхід сприяє виявленню специфіки семантичної структури антропонімів, включеної в контекст, розкриває проблему створення етномовної картини світу тексту.

Важливе значення для розуміння ієрархічної образно-сислової структури тексту відіграє аналіз лексичних одиниць, які мають вплив на організацію змісту цілого тексту. Текст відображає певну картину світу, яка ототожнюється з системою знань. Це сукупність загальних рис, які властиві внутрішнім індивідуальним моделям. Картина світу створюється за допомогою системи образів, мотивів, ключових лексем та ін. Формальними показниками етнокультурної картини світу є особливі слова, які осмислюються як національно-культурні образи, даючи можливість для ідентифікації та ототожнення «образів» із певним культурним середовищем. Таким чином, до лексем, що сприяють утворенню етнічної картини світу будь-якого тексту (твору), належать антропоніми. Невід'ємний компонент семантики антропонімічної лексики – сема «національне». Антропонім в тексті – прямий вихід на семантичне поле етнокультурної мовної картини світу, під якою ми розуміємо сукупність уявлень про світ, що є відображенням реальної дійсності. Емоційно-образна «перевантаженість» значення антропоніма поширюється на інші образи тексту, які «взаємодіють» з нею. Саме завдяки антропонімічній лексиці, як одному з вагомих показників мовної своєрідності етнічної спільноти, спостерігаємо не тільки відмінності в називанні дійсності, а й особливості етнокультури взагалі, умови життя носіїв різних мов.

Висновки до розділу II

Антропоніми є важливим складником як будь-якої національної культури, так і міжкультурної комунікації. Спостерігаючи за антропонімами в текстах (оригіналах і перекладах), ми звернули увагу на їхнє смислове навантаження, яке виявляється в безпосередньому впливі на виникнення «картини світу» певного тексту чи твору (наприклад, художнього). У деяких випадках семантика антропоніма включає в себе важливий соціальний чи етнокультурний компонент – вказівку на національну приналежність, який,

поширюючись на семантику інших смислових одиниць тексту, створює розуміння етнокультурної приналежності.

Ми переконалися, крім того, що антропоніми можуть бути символами певних соціальних груп. З ними можуть пов'язуватися широкі асоціації, які часто набувають інтернаціонального характеру. Тому антропоніми поширюються з однієї мови на іншу, що полегшує їх розуміння представниками різних етносів. У деяких контекстах антропоніми вже практично повністю перетворилися на загальні слова, тому при перекладі на українську в цілому видається можливим просто перенесення.

Разом із тим, часто подібні вирази мають більш локальний характер і переважно будуть незрозумілими представникам інших культур. Символічне значення антропонімів може бути пов'язане не тільки з традиціями та особливостями конкретного народу, але й з більш широкими культурними спільнотами.

Ми переконались, що традиції виникнення антропонімів у різних мовних системах і методика їх адаптації під норми різних мов мають свої особливості. Антропонімічні системи європейських народів мають зовнішню подібність, що виявляється в наявності однакових елементів: імені та успадкованого компонента – прізвища, але кожна система є унікальним явищем у всіх онтологічних аспектах прояву антропонімів. З іншого боку спостерігаємо взаємопроникливість антропонімічної лексики з одного етнокультурного та мовного середовища до інших.

У німецькій культурі та мові антропоніми посідають особливе місце, завдяки властивим їм закономірностям у лексичному, орфографічному, граматичному та стилістичному планах.

Наші спостереження доводять, що в англійській мові існує сформований антропонімікон, виражений певним набором готових власних імен для номінації людини.

Особливо цікавим є питання про визначення семантики та лексичного значення окремих антропонімів. Провівши дослідження, ми зрозуміли, що

одна з причин суперечливих поглядів на семантику антропонімів полягає в складності визначення семантики не тільки антропоніма, але і мовного знака як такого. Аналіз давніх англійських антропонімів показує, що складні за структурою давні імена мають референтний, сигніфікативний і конотативний компоненти значення. Семантична структура імен дозволяє їм виконувати референтну, ідентифікуючу та індивідуалізуючу функції.

Ми провели також експериментальне дослідження впливу антропонімів на формування «етнокультурної мовної картини світу» із застосуванням штучного інтелекту. А також перевірити припущення про структурні корелятивні зв'язки антропонімів з іншими «смысловими» чи «структурними» елементами тексту. Таким чином, наші спостереження за роллю антропонімів у тесті доводять, що вони належать до смислових домінант (сильних позицій), які проявляються в своєрідності контекстуальних семантичних відношень з іншими номінативними одиницями та особливостях передачі антропонімів при відтворенні тексту іншими мовами. Ми довели, що антропоніми – смислові домінанти (сильні позиції) тексту, що вступають у зв'язки з іншими смисловими чи структурно-композиційними домінантами, та створюють «етнокультурну мовну картину світу» цілого тексту чи твору.

РОЗДІЛ 3. АНТРОПОНІМ ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДУ: СЕМАНТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

3.1. Способи перекладу антропонімів

Переклад різноманітних текстів завжди здійснюється за певною схемою: ознайомлення з оригіналом, попередній аналіз для визначення типу тексту, жанрових і стилістичних ознак, теми тощо, а вже потім – створення тексту перекладу. Для цього залучаються різні допоміжні джерела інформації. Переклад художніх текстів займає багато часу через специфіку індивідуального стиля автора, естетичну наповненість тощо. З цієї причини перекладачеві доводиться створювати кілька версій, розробляти особливі прийоми перекладу, які підходять для даного тексту і автора.

При перекладі іноземних текстів на українську мову фахівці-перекладачі часто стикаються з проблемою коректного перекладу антропонімів. Їх завдання полягає в тому, щоб, з одного боку, зміст, закладений в тому чи іншому імені або прізвищі, був переданий максимально точно відповідно до оригіналу, з іншого боку, щоб слово добре звучало українською мовою.

Сучасні мовознавці, які досліджують лексичну систему, схильні зараховувати антропоніми, чи оніми взагалі до складу безеквівалентної лексики. Це стосується, зокрема, власних назв. Можна, звичайно, заперечувати віднесення назв до безеквівалентних одиниць мови: у сучасному глобалізованому світі межі між народами та культурами настільки тонкі, що більшість іноземних назв сприймаються як цілком зрозумілі. Але крім своєї основної функції (назва об'єкта) географічні назви виражають певну історичну подію: *Жовті Води, Берестечко, Крути*, сучасне – *Фортеця Бахмут*. А. К. Мойсієнко пише, що топонім у художньому творі нерідко стає конденсованим образом певної історичної картини, яка в має емоційно-оцінне вираження. Вертикальний контекст топоніма «оживає» у зв'язку з

контекстуальною поєднаністю з іншими домінантами, наприклад, на позначення особи [31, с. 146-147].

Антропоніми є також невичерпним джерелом пізнання іншомовного культурного середовища, з якими пов'язані історичні події: *Богдан, Довбуш, козак Трясило*. Крім того, ім'я в художньому тексті часто виступає засобом розкриття характеру героя: *Гамалія, Нетяга, Галайда, Чураївна, Байда*. Такі лексичні одиниці актуалізуються у тексті, розширюють своє значення, вступаючи у зв'язки з іншими елементами.

У перекладі власні назви, як правило, не замінюються, але викликають інші етнокультурні асоціації. Частіше виступають тими засобами, що пов'язують між собою два етнокультурних середовища.

Розглядаючи значення антропонімічної лексики в тексті, ми виходимо з того, що антропонім – це мовний знак, і йому, як і будь-якому мовному знаку, можна дати характеристику за чотирма різними аспектами: він вступає в зв'язок з іншими мовними знаками, він щось визначає, щось означає та здатен викликати в людини, яка його сприймає, певну реакцію.

Антропонім – смислова домінанта у тексті. Отже, вступає в зв'язок з іншими елементами тексту, що висувуються внаслідок свого смислового чи структурно-композиційного значення. Антропонім, як мовний знак, утворює зв'язок з іншими знаками, (у тексті зв'язок елементів відбувається не лише за лінійним принципом, тобто окрема смислова одиниця взаємодіє не лише з елементами, що розташовуються перед нею чи після). Антропонім стає чинником, що «підштовхує» до розуміння «етнокультурної належності» тексту.

Мовний знак означає (називає) щось, а антропонім як мовний знак, вказує також на певну етнокультурну мовну належність. Текст перекладу починає існувати на межі двох культур. З одного боку, читач сприймає текст як будь-який інший звичний для нього, поки не з'являється антропонім, значення якої поширюється на всю структуру, і читач починає сприймати

текст як надбання іншої культури. Текст, позбавлений антропонімів, відразу втрачає такі національно-культурні значення.

Антропонім у тексті сприймається носієм мови як національно-культурний символ. У трансформованому іншою мовою тексті ім'я виступає тим засобом, який пов'язує текст із іншою культурою. Якщо людина, носій іншої мови, не розуміє значення антропоніма в тексті, то цей мовний знак так само буде сприйматися нею як «іноземний» елемент. Зв'язок з етнокультурним шаром з'явиться лише тоді, коли людина, яка сприймає текст, зможе декодувати цей елемент.

Автор, уводячи в свій текст певний антропонім, намагається «перенести» читача в систему етнокультурних реалій, специфічних для його етносу, вказати на місце, час, побудувати своєрідний асоціативний ряд та ін. Антропонім не лише позначає (називає) об'єкти чи особу, він викликає певні почуття, емоції, суб'єктивні оцінки. Тобто антропонім нашоує реципієнта на асоціації: *I пішов я тоді до **Петлюри**, бо у мене штанів не було. Скільки нас отаких біля муру од червоної кулі лягло! (В. Сосюра).* - *Und dann ging ich zu **Petlura**, weil ich keine Hosen hatte. Wie viele von uns lagen da an der Mauer vor der roten Kugel! (V. Sosyura).* - *And so I went to **Petliura**, because I didn't have any trousers. How many of us lay down by the wall from the red bullet! (V. Sosyura).* Symon Wassyljowytsch Petljura, auch Petliura oder Petlura – war ein für die ukrainische Eigenstaatlichkeit eintretender ukrainischer Politiker, Journalist, Literat und Publizist sowie von 1919 bis 1920 Präsident der Ukrainischen Volksrepublik [пояснення для німецькомовних реципієнтів]. Symon Vasyliovych Petliura – was a Ukrainian politician and journalist. He was the Supreme Commander of the Ukrainian People's Army (UNA) and led the Ukrainian People's Republic during the Ukrainian War of Independence, a part of the wider Russian Civil War [пояснення для англомовних реципієнтів]. У іншомовних читачів для виникнення асоціацій потрібно мати пояснення поза текстом. Антропонім у тексті-перекладі сприймається як «екзотизм» чи «варваризм». Екзотична лексика – слова й вирази, які засвоюються з інших мов [6, с. 117]. Варваризм –

іншомовне слово або вислів, які не стали загальноживаними, повністю не засвоєні мовою. Варваризми зберігають при перекладі чужомовну графічну форму [6, с. 31].

Лексичне значення слова – це реалізація смислу. Але при зіставленні слів двох мов треба бути обережним і враховувати історичний характер лексичних значень і логічних понять. Окремий антропонім містить у семантиці фонові частки етнокультурної інформації, а етномовний компонент у контексті несе особливе навантаження. Антропонім стає невід’ємною частиною змісту, несучи в собі додаткові фонові семи «етнічне», «історичне» «фольклорне» та ін., а також бере активну участь у формуванні емоційно-експресивного змісту.

Оскільки відтворення національно-культурного колориту – необхідна умова досягнення прагматичної адекватності перекладу, треба зберегти етномовний макрокомпонент змісту, як вагомий чинник прагматики тексту. Перенесення етномовних антропонімів з однієї мовної системи в іншу вимагає врахування не тільки специфіки жанру та літературної традиції, а й етномовної комунікативної компетенції реципієнта. Адже необхідність збереження антропонімів стикається з загрозою порушити його мовну природу, його доступність естетичному сприйняттю іншомовного читача. Але постає проблема експлікації етномовної семантики та фіксації лінгвоетнічної інформації (культурно-історичної, актуально-поняттєвої і ситуативної), важливої для розуміння й адекватної інтерпретації тексту.

Семантичний аналіз лексичних одиниць передбачає розгляд антропонімів з точки зору їх національно-культурної семантики. Зовнішній світ формує у людини відповідні предметні та словесні образи. Тобто слово – друга сигнальна система, воно пов’язано з поняттям. Для адекватного, правильного (чіткого) розуміння слова недостатньо засвоїти його буквальне значення. Необхідно виділити ознаки предмета чи явища, які визначають це поняття, розчленувавши обсяг інформації, що становить його семантичні частки. Поняття виступає формою відображення матеріального світу в

свідомості, а значення слова закріплюється у результаті пізнавальної діяльності людини.

Дослідники визначають національно-культурний компонент лексичного значення як універсальне нашарування, що відбиває різноаспектні: денотативні, сигніфікативні та конотативні значення, породжені етнокультурною специфікою його сприйняття. Злиття двоєдиної форми слова з його змістом (цілісним значенням) закладає передумови для участі слова в утворенні послідовного ряду підсистем національної мови, що всебічно віддзеркалюють ставлення етносу до природи, суспільства й самого себе, об'єктивуючи його в мовних одиницях і через них здійснюючи зв'язок з іншими мовними одиницями [4, с. 8].

Розуміння значення певної лексичної одиниці взагалі пов'язане з аналізом семантичної структури, тому можливі різні ступені розуміння значення слова: 1) повне розуміння, 2) неповне розуміння, 3) неправильне розуміння, 4) повне нерозуміння.

Вчені виділяють такі способи перекладу антропонімів: транскрипція, транслітерація, калькування, транспозиція, аналогова заміна, створення неологізму. Однак, кожен спосіб має свої обмеження, тому жоден із цих способів не може бути визнаний універсальним.

Дослідники зазначають, що особливість антропонімів, на відміну від інших запозичених слів (екзотизмів чи варваризмів), полягає в тому, що при перекладі вони зберігають свій звуковий склад. Для того, щоб забезпечити це збереження у писемній мові, можливі різні способи. Часто спостерігається включення іншомовних імен і назв у переклад зі збереженням латинської графіки та додаванням звичних для мови перекладу закінчень. Виділяють також такі способи: транскрипцію, переклад, транслітерацію. На думку мовознавців та перекладачів-практиків, прізвища історичних осіб, які належать до складу власного імені, перекладаються (*Синя Борода, Карл Великий*). У цілому можна констатувати, що вибір тієї чи іншої можливості

передачі антропонімів, що зберегли певну семантику, – тобто вибір транслітерації чи перекладу, – обумовлюється традицією.

Для перенесення інформації, що закодована в антропонімах, які позначають міфологічних чи фольклорних істот, деякі перекладачі замінюють національно-культурні символи аналогічними одиницями мови, відшукуючи, паралелі. Трапляється при перекладі й «українізація» картини світу. Так, наприклад переклад українською мовою балади Гете «Erlkönig» зробив М. Рильський.

Erlkönig – Johann Wolfgang von Goethe

Wer reitet so spät durch Nacht und Wind?
 Es ist der Vater mit seinem Kind;
 Er hat den Knaben wohn in dem Arm,
 Er faßt ihn sicher, er hält ihn warm.
 Mein Sohn, was birgst du so bang dein Gesicht?
 "Siehst, Vater, du den Erlkönig nicht?
 Den Erlenkönig mit Kron und Schweif?"
 Mein Sohn, es ist ein Nebelstreif.
 'Du liebes Kind, komm, geh mit mir!
 Gar schöne Spiele spiel ich mit dir
 Manch bunte Blumen sind an dem Strand.
 Meine Mutter hat manch gülden Gewand.'
 "Mein Vater, mein Vater, und hörest du nicht,
 Was Erlenkönig mir leise verspricht?"
 Sei ruhig, bleibe ruhig, mein Kind;
 In dürren Blättern säuselt der Wind.
 'Willst, feiner Knabe, du mit mir gehn?
 Meine Töchter solln dich warten schön;
 Meine Töchter führen den nächtlichen Reihn,
 Und wiegen und tanzen und singen dich ein.'
 "Mein Vater, mein Vater, und siehst du nicht dort
 Erlkönigs Töchter am düstern Ort?"
 Mein Sohn, mein Sohn, ich seh es genau;
 Es scheinen die alten Weiden so grau.
 'Ich liebe dich, mich reizt deine schöne Gestalt;
 Und bist du nicht willig, so brauch ich Gewalt.'
 "Mein Vater, mein Vater, jetzt fasst er mich an!
 Erlkönig hat mir ein Leids getan!"
 Dem Vater grauset's, er reitet geschwind,
 Er hält in Armen das ächzende Kind,
 Erreicht den Hof mit Mühe und Not;
 In seinen Armen das Kind war tot.

Вільшаний король

Хто пізно так мчить у час нічний?
 То їде батько, з ним син малий.
 Чогось боїться і мерзне син —
 Малого тулить і гріє він.
 - Чому тремтиш ти, мій сину, щомить?
 - Король вільшаний он там стоїть!
 Він у короні, хвостатий пан!
 - То, сину, вранішній туман!
 "Любе дитя, до мене мерщій!
 Будемо гратись в оселі моїй,
 Квіти прекрасні знайду тобі я,
 У злото матуся одягне моя".
 - Мій тату, мій тату, яке страшне!
 Як надить вільшаний король мене!
 - Годі, маля, заспокойся, маля!
 То вітер колише в гаю гілля!
 "Хлопчику любий, іди ж до нас!
 Дочки мої у танку в цей час,
 Дочки мої тебе прийдуть стрічать,
 Вітати, співати, тебе колихать!"
 - Мій тату, мій тату, туди подивись!
 Он королівни вільшані зійшлись!
 - Не бійся, мій синку! Повір мені:
 То верби сивіють в далині!
 "Мені, хлопче, люба краса твоя!
 З неволі чи з волі візьму тебе я!"
 - Мій тату, мій тату, він нас догнав!
 Ой, як болюче мене він обняв!
 Батькові страшно, батько спішить,
 В руках його хлопчик бідний кричить;
 Насилу додому доїхав він,
 В руках уже мертвий лежав його син.

М. Рильський

Англомовний варіант:

Elf King

Who rides at night through wind so wild?
 A solitary father with his child;
 He keeps the boy warm in his arm,
 Holds him securely, away from harm.
 “Why’s your face so full of fear?”
 “Father, you see the Elf king near?
 The Elf king, wearing crown and cape?”
 “My son, it’s the fog that makes that shape.”
 “Beloved child, with me you must come,
 Lovely games can be begun;
 On the beach lie flowers of colours untold,
 My mother will bring you garments of gold.”
 “Father, father, can’t you hear
 What the Elf king has promised me, dear?”
 “Be calm, stay quiet, dear child,
 Through scrawny leaves the wind blows wild.”
 “Fine boy, will you go with me?
 My daughters await you joyfully;
 They lead the nightly gathering
 And with you they’ll sway and dance and sing.”
 “My father, don’t you see over there
 The Elf king’s daughters in that place of despair?”
 “My son, my son, I see it clearly:
 Just old willows looking dreary.”
 “I desire this fine young son,
 I will use force if you won’t come.”
 “My father, now he’s grabbing me,
 And I feel pain and misery.”
 The horrified father rode ahead,
 Clutching the boy, mind filled with dread,
 Reached the courtyard, on he sped;
 The boy he held was still and dead.

Charlie Bell

Отже, проаналізуємо значення міфологічного антропоніму оригіналу *Erlkönig*, український варіант перекладу *Вільшаний король* та англійський варіант трансформації *Elf King*. Гете взяв його з данського баладного оригіналу «Ellerkonge» (букв. «король бузини»). У німецькому сприйнятті воно трансформувалося в «Erlkönig» (die Erle – «вільха») + (der König – «король») «Вільшаний король», бузина змінилася на вільху, а взагалі у німецькій мові ця міфологема вигадана автором, як символ життя і смерті, демонічна істота, щось середнє між духом смерті, спокусником і царем надприродного світу, який забирає дитину з реального світу в потойбічний. Якщо говорити про український фольклор, це скоріше наша «смерть з косою». Українській

«Вільшаний король» – переклад-калька з німецького антропоніму. Українська етнокультура немає такої постаті. Є лісовики, мавки, русалки, чугайстри, домовики, але конкретно «володаря вільхи» у нас не зафіксовано (у Лесі Українки в «Лісовій пісні» є «Той, що в скелі сидить», «Той, що греблі рве»...). Тому в українському перекладі – це адаптація.

У англійських перекладах слово «Erlkönig» часто відтворюють як Elf King («Король ельфів»): «erl-» співзвучне зі словом elf, і для англомовного реципієнта образ «Короля ельфів» зрозуміліший, ніж «elder/alder king» (буквально «король вільхи»). У британській міфології ельфи справді мають риси подібні до образу з балади: вони можуть бути чарівними, але й небезпечними, здатними вбити людину.

Отже, чи однакові це міфологеми? «Вільшаний король» – це перекладацька калька, яка ні в українській, ні навіть у німецькій етнокультурі немає свого відповідника. Erlkönig у Гете – це інтерпретація. Англійський Elf King – інша міфологема, що апелює до англійської традиції віри в ельфів. Можна говорити про три способи адаптації скандинавської міфологеми (див. табл.1).

Назва	Походження	Місце в міфології	Образ у баладі Гете
Erlkönig (нім.)	Данська балада «Ellerkonge» (король бузини), адаптоване в німецькій мові як «Erl-(e)» (вільха).	Немає чіткого відповідника в німецькій міфології, це радше літературна конструкція.	Демонічний володар потойбіччя, спокусник і символ смерті.
Вільшаний король (укр.)	Калька з німецького перекладу.	В українському фольклорі відсутній, немає фольклорних підтверджень.	Використовується лише як переклад Гете; сприймається як чужа міфологема.
Elf King (англ.)	Англійські перекладачі наблизили «Erlkönig» до власної традиції – ельфів.	Король ельфів – зрозуміла фігура в англійському фольклорі, ельфи бувають небезпечними.	Надприродний спокусник, схожий на традиційних ельфів, які забирають людей у свій світ.

3.2. Переклад атропонімічних стійких словосполучень сучасної німецької мови на українську

Стійкі словосполучення є невід’ємною частиною мовної системи. Стійке словосполучення – це лексично неподільне і цілісне за значенням поєднання слів природної мови, що виконує функцію окремої лексеми і має цілісне значення. Стійкі словосполучення регулярно відтворюються у мовленні, вони найяскравіше відображають характерні риси етнокультури, вбираючи в себе історичні, релігійні, фольклорні уявлення людей. Розуміння значень стійких словосполучень значною мірою сприяє налагодженню міжкультурної комунікації. Особливе значення мають стійкі словосполучення з власними назвами: *aussehen wie der Junge von Meissen* – досл. «виглядати як хлопчик з Майсена» (перен. значення «мати дурний вигляд»); *das ist zur Oder zu schütten* – досл. це «можна вилити в Одер», (перен. значення «цього занадто багато»). У німецькій мові досить численна група стійких словосполучень, опорним словом яких є антропоніми: імена людей, богів, назви титулів, історичні постаті тощо.

З великої кількості антропонімів у більшості виявлених нами стійких словосполученнях німецької мови цієї групи відзначені різноманітні історичні постаті та події, які утворюють своє значення на своєрідних алюзіях. Наприклад: *Eulenspiegel machen* – досл. «зображати Уленшпігеля», перен. «пустувати»; *wie zu Till Eulenspiegels Zeiten* – досл. «як у часи Тіля Уленшпігеля», перен. «у середньовіччі»: *Till Eulenspiegel – bis heute lachen wir über ihn und seine Streiche, denn der bekannteste Narr der Welt ist förmlich ein Sinnbild des Spottes. Mittelalter Picknick: So gestalten Sie ein Geburtstagspicknick wie zu Till Eulenspiegels Zeiten* [55]. – Тіль Уленшпігель – до сьогодні ми сміємося над ним і його витівками, адже найвідоміший блазень у світі є справжнім символом глузування. Середньовічний пікнік: як організувати пікнік на день народження, як за часів Тіля Уленшпігеля. Зверніть увагу, що нім. *Eulenspiegel* [ойленшпі:гел’] – але традиційно українською мовою це

прізвище передається як *Уленшпигель*. Такі особливості стосуються багатьох прізвищ німецької мови: *Goethe, Heine, Hoffmann* – *Гете, Гейне, Гофман*.

Der Gang nach Kanossa – досл. «шлях до Каноссу», перен. значення «похід з покірністю», «здаватися»: Der Ausspruch «Nach Canossa gehen wir nicht» stammt von Reichskanzler Otto von Bismarck aus dem Jahr 1872 und bezieht sich auf den berühmten Gang nach Canossa von König Heinrich IV. im Jahr 1077, um den damaligen Konflikt zwischen dem Staat und der katholischen Kirche im Rahmen des Kulturkampfes auszudrücken.

Стійкі словосполучення з головним компонентом антропонімом є, на нашу думку, найцікавішим об'єктом дослідження особливо з точки зору проблем їх перекладу. Такі словосполучення, як помітно з попередніх прикладів, не мають аналогів в українській мові, вони особливо яскраво відображають менталітет німецького народу, особливості повсякденного життя, важливі етапи в історії держави і вимагають особливого підходу в роботі перекладача. Крім того, такі словосполучення можна розглядати як своєрідні контексти, шукати цікаві аналогії та приклади перекладів, чого не можна робити з окремим словом.

У ході нашого дослідження ми виявили найбільш істотні характеристики німецьких стійких словосполучень із сталим компонентом-антропонімом, насамперед їх семантичні та етимологічні особливостей, а також специфіку їх перекладу українською мовою.

Антропоніми в німецькій мові представлені іменами людей, наприклад: *Hans Namiddag* – абстрактний персонаж німецької етнокультури, що означає людину, яка завжди відкладає справи на потім («людина, яка відкладає справи»); прізвищами: *wie Peter Schlemihl, der seinen Schatten sucht* – досл. «як Петер Шлеміль, який шукає свою тінь». Вираз походить від літературного твору: *Peter Schlemihls wundersame Geschichte ist ein Kunstmärchen des Dichters und Naturforschers Adelbert von Chamisso, verfasst im Sommer des Jahres 1813. Es ist die Geschichte eines Mannes, der seinen Schatten verkauft.* («Дивовижна історія Петера Шлеміля» – це художня казка поета і природознавця

Адельберта фон Шаміссо, написана влітку 1813 року. Це історія про чоловіка, який продав свою тінь).

Найчастіше у німецьких стійких словосполученнях із компонентом-антропонімом зустрічаються чоловічі імена, а саме *Hans*, *Heinrich* і *Otto*. Поступово *Hans* переходить до кола імен загальних із значенням «людина», «чоловік» і використовується при зверненні до незнайомої особи. Зрозуміло, чому всіх німців у нас прийнято називати Гансами. У складі стійких словосполучень: *Hans Liederlich* – «легковажний, розпусний чоловік», *Hans Ohnesorge* – «безтурботний, легковажний чоловік», *Hans Immerdurst* – «любитель випити» («постійна спрага»). Зверніть увагу, що ад'єктивовані іменники, які стали схожими на прізвища у складі цих словосполучень, уживаються як образливі слова, що виділяють певний недолік людини.

Den Hanswurst spielen – досл. «грати в ковбасу Ганса», перен. значення «грати, вдавати з себе блазня, дуріти». У середні віки *Hans Wurst* був комічним персонажем німецького народного театру і представляв собою хитруна, який розважав глядачів грубуватими жартами і трюками. Чітко простежується мотивованість семантики лексичної одиниці у зв'язку з етнокультурою.

Rübezahl – ein Berggeist der Rüben zählen musste – досл. «той, що рахує буряки». Це гірський дух любив робити людям жарти. При цьому він завжди допомагав бідним і доброзичливим, але карав скупих і жорстоких (див. додаток 4).

Також у німецькій мові зустрічається і власне ім'я *Heinrich*, яке часто носили німецькі монархи. Українська перекладацька традиція закріпила відтворення словом *Генріх*, а не *Хайнріх*^{uu}. Наприклад: *ein sanfter Heinrich* – досл. «солодкий Генріх», перен. «скромний хлопець», *ein lahmer Heinrich* – досл. «ягнячий Генріх», перен. «слабак», *ein schlapper Heinrich* – досл. «млявий Генріх», перен. «тряпка», *ein frecher Heinrich* – досл. «нахабний, зухвалий Генріх», «нахаба», *den müden Heinrich spielen* – досл. «грати, вдавати з себе замороженого Генріха», перен. «повісити носа, зневіритися» та ін. При цьому людина може характеризуватися як з позитивного, так і з негативного

боку, але в будь-якому випадку ці вирази стилістично належать до розмовної мови.

Цікаво, що на основі цього антропоніму в німецькій мові з'явилися інші назви певних предметів побуту. Стійкі словосполучення перетворилися на власні назви. Наприклад: *der sanfte Heinrich* (Rum mit Kirschlikör) – «солодкий Генріх» (назва напою «Ром з вишневим лікером»); *stolzer Heinrich* – «гордий Генріх» (назва солдатської каші); *alter Heinrich* – «старий Генріх» (гарне в'ялене м'ясо); *langer Heinrich* – «довгий Генріх» (крадійська відмичка) та інші. Своєю популярністю, як один зі складників стійкого сполучення, цей антропонім зобов'язаний поширеності та частоті використання імені не тільки серед простого народу, а й серед вищих прошарків суспільства в різні історичні періоди. Розглядаючи ці вирази з точки зору ступеня їх ідіоматизації, слід підкреслити, що єдине і цілісне значення таких словосполучень у більшості випадків не мотивоване.

Ще один антропонім, який асоціюється у багатьох народів саме з німецькою етнокультурою, є ім'я Фріц. Німців також називають у нас Фріцями. Особливого значення набуло стійке словосполучення *Старий Фріц*, наприклад: *das ist für den Alten Fritzen* – досл. «це для Старого Фріца», перенесене значення «робити щось даремно, задарма»; *als der Alte Fritz sich die Hosen mit Reißzange anzog* – досл. «коли старий Фрідріх одягав штани за допомогою щипців», перен. «дуже давно»; *sich beim Alten Fritzen im Hauptquartier melden* – досл. «завітати до Старого Фріца на штаб-квартиру», перен. «померти» (нагадує сучасне українське – «завітати на концерт до Кобзона» – повний еквівалентний переклад, на нашу думку, адже повністю передає образний зміст); *den Alten Fritzen besuchen* – досл. «відвідати Старого Фріца» має таке ж значення як і попередній вираз – «померти». Ці стали словосполучення мають іронічний характер.

Складником стійких словосполучень сучасної німецької мови є чоловіче ім'я *Otto*, припускаємо, що відбулося це тому, що так звали першого канцлера Німецької імперії Отто фон Бісмарка – одного з найвидатніших державних

діячів у світовій історії. Але на відміну від виразів з іменами *Hans* і *Heinrich*, які найчастіше характеризували людей з негативного боку, вирази з *Otto* в більшості випадків використовуються для звеличення людини: *doller Otto* «сміливець, відчайдушний хлопець»; *Otto-Otto!* «вираз похвали». *Otto* також характеризує щось, що викликає подив своїми розмірами, наприклад: *die Kürbisse in seinem Garten sind solche Ottos!* – «гарбузи у нього в саду величезних розмірів!»

Ми також спостерігали стійкі словосполучення з іншими чоловічими іменами, які мають германське походження: *Karl*, *Jakob*, *Emil*, *Peter*, *Martin*, *Oskar* та багато інших. Найчастіше ці імена використовуються у виразах, що позначають вид діяльності або професію: *feiner Emil* – досл. «гарний Еміль», перен. «назва для офіцера»; *öliger Max* – досл. «масляний Макс», перен. «авіатехнік, ремонтник літаків»; *der billige Jakob* – досл. «дешевий Якоб», перен. «торговець дешевим товаром».

У німецькій мові є також ряд стійких словосполучень, що мають у своєму складі імена святих (*beim Schwein des heiligen Antonius schwören* – «клястися свинею Святого Антонія», перен. «давати порожні обіцянки»), біблійних персонажів (*wie Adam arbeiten* – досл. «працювати як Адам», перен. «важко працювати»; *von Pontius zu Pilatus laufen* – досл. «бігати від Понтія до Пілата», тобто «десь між кабінетами ходити, оббивати пороги»).

Крім імен, ми також знайшли стійкі словосполучення з прізвищами, часто мова йде про відому особистість: *das ist ein Gedanke von Schiller* – досл. «це ж думка Шиллера», «чудова думка»; *perfekt Duden sprechen* – досл. «говорити за Дуденом (словник німецької мови)», тобто «правильною німецькою мовою»; *keine Feier ohne Meier* – букв. «немає Майєра, немає і веселощів». У більшості випадків значення таких фразеологізмів пояснюється діями, вчинками, згаданих у них відомих діячів, тобто є мотивованим. Відповідно при перекладі вони потребують уточнення чи пояснення, бо не завжди ці антропоніми відомі носіям іншої мови. Саме тому, значення стійкого словосполучення мало б бути для реципієнта (носія іншої мови) повністю не

зрозумілим. Але наші спостереження доводять той факт, що вони є скоріше категорією другою – неповне розуміння. Оскільки на лексичне значення стійкого словосполучення впливає також семантика інших елементів (вербальних чи ад’єктивних), які належать до його складу.

Жіночі антропоніми серед знайдених нами стійких словосполучень також представлені, але значно менше. Можна зробити висновки про відсутність гендерної рівності в суспільстві протягом довгого часу, однак це твердження потребує ще доказів і дослідження. Отже, *Liese/Lieschen*, *Margarethe (Grete/Gretchen)*, *Katharine (Trine)*, *Christel*, *Eva* та інші: *eine dumme Liese* «дурочка, дурненька»; *eine liederliche Liese* «нечупара»; *ein vergeßliches Lieschen* «про когось, хто все забуває»; *eine faule Trine* «ледарка, лінива баба»; *eine ungeschickte Trine* «нездара». Жіночі імена *Grete/Gretchen*, *Christel* можуть бути використані в стійких словосполученнях для позначення професії: *Christel von der Post* «(жінка) листоноша»; *fliegendes Gretchen* «стюардеса».

Антропонім *Eva* у стійких словосполученнях німецької мови використовується тільки з позитивною конотацією, що може бути пов’язано з образом біблійної Єви: *eine hübsche Eva* «красуня»; *eine typische Eva* «типова жінка».

Із антропонімічними компонентами наявні також у німецькій мові ідіоми. Ідіома – це абсолютно неподільні словосполучення, значення яких не залежить від їх лексичного складу, вони не мотивовані і не похідні, наприклад: *roter Heinrich* «щавель». Ідіома – стійкій неподільний зворот мови, що виражає єдине поняття, зміст якого не визначається змістом його складових елементів. Ідіоми властиві лише одній мові і здебільшого іншими мовами не перекладаються [6, с. 89].

Але переважна більшість антропонімічних словосполучень – це стійкі звороти, значення яких повністю залежить від значення окремих компонентів. Іншими словами, такі звороти зберігають відносну семантичну самостійність.

Як правило, в таких словосполученнях ми можемо виділити постійний компонент, який не змінюється, це своєрідна основа виразу, і другий

компонент, який може варіюватися. Наприклад: *Ich will Meier heißen, wenn...* – «назви мене дурнем, якщо...». Тут можна замінити прізвище *Meier* на ім'я *Hans/Heinrich* і т. д.: *Ich will Hans/Heinrich heißen, wenn ...*, або «*Hans*», «*Heinrich*» та інші інтерпретації – це змінні компоненти. Тобто, стійкі словосполучення із загальним значенням «дурна людина». Такі словосполучення можуть бути представлені як типові моделі мови: прикметник із значенням «дурний» (*ein dummer/alberner/blöder/doofer*) + антропонім (чоловіче власне ім'я): *ein dummer/alberner/blöder August, Heinrich, Jan, Peter* «дурник, придурок, клоун, баран, кретин». В українській мові такі антропоніми часто можна замінити словами *Вася, Валера* (у комічному, іронічному значенні). За такою ж моделлю можуть утворюватися і стійкі сполучення з антропонімом – жіночим ім'ям: *eine dumme Liese/Trine/Grete*.

Споконвічно німецькі словосполучення з антропонімами за визначенням не можуть мати еквівалента в іншій мові. Але, коли добре володієш мовами, з'являється розуміння конотативних значень, асоціативних зв'язків тощо. Так і з'являються образні відповідники з українськими антропонімами *Вася* чи *Валера*. Компонент-антропонім рідко перекладається на іншу мову, виняток становлять лише біблійні вирази, що беруть свій початок у давньогрецькій або давньоримській міфології, або ті, до складу яких входять імена та прізвища відомих людей. Взагалі, наша традиція перекладу біблійних імен має особливості: *Evangelium nach Matthäus* – *Євангеліє від Матвія*, *Johannes* – *Іоанна*, *Lukas* – *Луки*, *Markus* – *Марка* та ін.

Найчастіше при перекладі сталих зворотів з компонентом-антропонімом перекладачеві треба застосовувати такі перекладацькі прийоми, як підбір відносного фразеологічного еквівалента, калькування або описовий переклад.

Wissen, wo Barthel den Most holt – досл. «знати, де Бартель бере сік» має відносний семантичний еквівалент в українській мові «знати, де раки зимують». Дуже часто перекладачеві доводиться вдаватися до калькування з подальшим поясненням або описового перекладу: *zu Martin, wenn die Störche und Schwalben kommen* – букв. «на свято Святого Мартіна, коли прилітають

лелеки і ластівки», тобто «ніколи»; *nicht zu Schmidtchen gehen, sondern zu Schmidt* – досл. «не до ковальчука (чи коваленка) йти, а до коваля», тобто «звертатися не до підлеглих, а відразу до шефа». Помітно, що використання «коваленка» чи «ковальчука» передає «грою» з прізвищем образний зміст цього звороту. «Йти не до учня, а до майстра» – передає семантику, але втрачає образність.

Іноді при перекладі стійких зворотів з антропонімами на українську мову також доводиться вдаватися до описового перекладу: *den schwarzen Peter haben* «бути винним». Німецький вираз *den schwarzen Peter haben* походить із карткової гри *Schwarzer Peter* («Чорний Петро»), де той, у кого залишалася ця карта, програвав. У переносному значенні – «бути винним», «опинитися крайнім», «нести неприємну відповідальність», «на нього всіх собак спустили...», образно – «цап-відбувайло».

Крім того, перекладачеві часто важливо знати не тільки значення, а й історію виникнення. Так, вираз *Mein Name ist Hase, ich weiß von nichts* легко може ввести в оману щодо свого значення. Насправді заєць (*Hase*) тут зовсім ні до чого, так звали студента (Віктор фон Хазе), який два століття тому віддав свій студентський квиток знайомому дуелянту, щоб той міг втекти з Німеччини. Після перетину кордону втікач викинув посвідчення, а той, хто його знайшов, відправив його знову до університету. А Хазе на допити потім все заперечував: «я Хазе, я нічого не знаю», а «я зайчик...» створює комічний відтінок, само тому цей вираз і залишився у мові. На українську мову такий вираз можна перекласти «моя хата скраю, нічого не знаю», щоб зберегти образність, але все одно не повністю. У даному випадку ми можемо говорити про часткову еквівалентність, чи навіть безеквівалентність антропонімів при перекладі.

Асоціації, пов'язані з антропонімами, зберігають і накопичують важливі фонові знання, визначають семантику лексичних одиниць, і, набуваючи стійкості, згодом закріплюючись у лексичному складі мови, перетворюються на символи, набувають яскраво вираженого експресивно-емоційного

забарвлення. Поява частини виразів цієї лексико-семантичної групи в німецькій мові пов'язана з діяльністю відомих людей або запозичена з літературних джерел, до їх складу поряд з ім'ям часто входить і прізвище, вони потрапляють до групи мотивованих стійких сполучень і являють собою сталі словосполучення чи ідіоми [49, с. 98].

При перекладі сталих словосполучень з компонентом-антропонімом найчастіше використовують описовий переклад, вдаються до калькування з подальшим поясненням, тлумаченням, підбирають відносний образний еквівалент в мові перекладу. Крім того, перекладачеві часто необхідно додатково володіти фоновими знаннями історії Німеччини, щоб правильно передати значення та образний зміст. Розуміння значень антропонімів і використання їх у мовленні є важливим маркером рівня володіння іноземною мовою і готовності майбутнього перекладача до міжкультурної взаємодії.

3.3. Літературно-художні антропоніми

Реалізація будь-якої мовної одиниці відбувається й простежується тільки в межах тексту. Ми розуміємо необхідність дослідження антропонімічної лексики в ономастичному просторі літературного твору. Ми спостерігали за функціонуванням антропонімів у оригіналах та перекладах деяких поетичних текстів. Звичайно, поетичний текст також належить до художніх, але має свої специфічні риси, завдяки сконцентрованості образів та смислів у відносно не великому семантичному просторі. Саме в літературно-художньому творі антропоніми мають величезний потенціал для виникнення конотацій, алюзій, аналогій та символів. Антропонім – власне ім'я персонажа, якому автор відводить роль реалізовувати його художній задум, виступає невід'ємною смисловою частиною навіть цілого твору. Такими питаннями займаються сучасні українські лінгвісти, зокрема: А. І. Вегеш [5], М. М. Торчинський [39, 40], Ю. О. Карпенко [19, 20, 21, 22] та інші.

Дослідження функціонально-стилістичних особливостей антропонімії в літературно-художньому тексті – одна з проблем не лише сучасної ономастики, а й один із аспектів вивчення авторського стилю в художньому тексті, де номінації персонажа виконують функції, що виходять за межі категоріального граматичного чи лексичного значення цих класів слів і беруть участь у формуванні смислу. На відміну від імені в реальному житті, оніми в літературно-художньому творі семантично «навантажені», оскільки доповнені іншими функцією. Так письменник паралельно створює ім'я і образ, які взаємно уточнюють і доповнюють одне одного [5, с. 13]. А. І. Вегеш визначає такі одиниці, як літературно-художній антропонім – це не просто антропонім у певному тексті, а власна назва літературного героя [5, с. 15]. Вона переконана, що «письменники не використовують літературно-художню антропонімію як мовностилістичний засіб відображення суб'єктивного світу митця». Отже, антропонім – це важливого стилістичний засіб. Літературно-художні антропоніми виступають важливим стилістичним засобом характеристики і оцінки дійових осіб твору за соціальною чи регіональною ознаками, а також за особливостями характеру, поведінки, вчинків [5, с. 19-20].

Літературно-художній текст – це твір мовного і творчого завершеного процесу, а антропоніми у цьому процесі є результатом авторської думки. Літературно-художній твір виступає способом розуміння, декодування зображення світу та образу людини в ньому. Слова утворюють особливий феномен цілісного художнього тексту, відображаючи матеріально-духовну культуру в системі «мовної картини світу» через зміст мовних одиниць.

Антропоніми є конкретними знаками і пов'язують відповідну інформацію з певними особами. Це передбачає наявність фонових знань. Так, поза контекстом відомо, що кінокомпанія – це *Columbia Pictures*, а *Park Lane* – назва вулиця, а наприклад, *Piccadilly Circus* – це площа. У цьому процесі особливе місце посідають власні імена, що служать для іменування та виділення об'єкта, особливої індивідуалізації та ідентифікації. Антропоніми є

знаками, що «підсилюють» образ літературного героя, а також накопичують інформацію: ім'я, місце знаходження, народ, час створення, мова, місце в матеріально-духовному житті та ін. Власні імена демаркують природно-соціальну сферу життя і діяльності та формують лінгвістичне поле і культурний простір.

Літературно-художній текст виступає як повідомлення, направлене автором реципієнту (читачеві), що передає і зберігає нову інформацію. Реципієнт тексту перебуває у відношенні декодування отриманого повідомлення, сприймаючи і інтерпретуючи його, створюючи в уяві «картину світу», і тому він повинен зрозуміти, що хотів сказати автор за допомогою онімів. У художній літературі інтенсивно використовують «онімічний перифраз», який протиставляється англійським назвам людей за межами англомовних країн для створення місцевого колориту: *GOP = Grand Old (Republican) Party*; *JFK = John F. Kennedy*; *Rocky = Rockefeller*; *Ike = Eisenhower*; *RLS = Robert Louis Stevenson* [Khodzhaev]. Має місце також «онімічна стилізація» в зображенні поля діяльності, що підкреслює щирість і правдивість зображуваного і відтворює мову опису в художніх цілях.

Художній текст наповнений онімами з загальним значенням. Поєднання декількох онімів несе стилістичне навантаження, даючи соціальну характеристику героя: *If ever a man deserved what he got, Ratchett – or Cassetti – is the man (Christie A. A murder on the Orient Express)*. Оніми в літературно-художньому тексті – стилістично марковані: *Poirot smiled, remembering MacQueen's strictures on "Britishers", but I liked this young fellow (Christie A. A murder on the Orient Express)*. Оніми вказують на певний об'єкт, залучаючи онімічне значення, відображаючи іронічне ставлення автора до чогось. Тому значення оніма відступає перед сукупністю додаткових ознак, де три назви набувають емоційно-оціночного та смислового значення, передаючи іронічне ставлення автора, підкреслюється значущість головного героя роману. А поєднання власних імен з додатковою інформацією про діяльність героя

створює враження значущості життя персонажа, показує непросто ставлення автора до його створеного.

Наприклад, у романі А. Крісті «Вбивство у східному експресі» нашу увагу привертає широке смислове розмаїття власних імен, які створюють емоційні алузії через своє значення: *But Princess Dragomiroff declined to take this course... Finding the Colonel's French to be of a severely limited description, Poirot conducted his interrogatory in English.*

Від широти «діапазону» оніма залежать емоційні асоціації, смисли та конотації, за якими часто зникає логічне значення. Таким чином, антропонім у тексті отримує здатність робити описи чуттєвими поняттями, створювати «картину світу»: *Poirot smiled, remembering MacQueen's strictures on Britishers. But I liked this young fellow.*

Антропоніми в літературно-художньому тексті поєднують граматичну та експресивну функції, цим визначається також їх місце в описах, а точніше сказати в формуванні «мовної картини світу»: *Colonel Arbuthnot, uninterested in what a pack of foreigners called anything, replied with true British brevity, "Yes."*

Можна зробити висновок, що антропоніми розкривають характери, вид діяльності, виховання тощо персонажів. В англійській мові часто зустрічаються складені назви з конотативним онімом. Онім *Nanny Butler* справляє комічний ефект внаслідок того, що *Butler* (дворецький) асоціюється з чоловічим гендером, а *Nanny* (няня) – з жіночим. Стилізація власного імені представлена у літературній казці «Сто один долматинець» «*Cruella de Vil*» - Мерзела Д'Яволь, «*Saul i Jasper Baddum*» - Саул і Джаспер Паршивенси та ін.

Таким чином, у художньому творі антропоніми відіграють значну роль у побудові тексту мовними засобами, які спеціально повинні розглядатися в стилістиці при декодуванні художнього тексту для подальшого здійснення його перекладу. Антропоніми в художньому творі набувають образності за наявності стилістичних тропів і фігур і надають елементам стилістики особливу образність, певний шарм. Стилістично марковані оніми використовуються авторами художніх творів для прямої та опосередкованої

характеристики персонажів, часто служать епітетами і виражають ставлення автора до об'єкта, історії життя і досвіду персонажа, допомагають у створенні реалістичної атмосфери описуваних подій, надаючи своїм героям особливу колоритність.

Отже, антропоніми в літературно-художньому тексті виступають способом фіксації освоєння світу і досвіду людини, полем реалізації етнолінгвістичних концептів. Вони служать ефективним і незвичайним механізмом створення «картини світу» при сприйнятті світу героїв. Вони оживляють текст, викликають алюзії та асоціації з предметами, соціумом людей і поняттями. Тому потрібна широка ерудиція і великий обсяг фонових знань для розуміння авторського задуму щоб робити правильні висновки про способи відтворення антропонімів.

Висновки до розділу III

Вивчення наукової літератури та спостереження за реалізацією антропонімів у текстах-оригіналах та перекладах (українською, німецькою та англійською мовами) переконує в тому, що лексика, до якої належать антропоніми, чи оніми взагалі може визначатися як безеквівалентна. Оскільки при перекладі власні назви, як правило, не замінюються, але викликають інші етнокультурні асоціації в носіїв інших мов. Частіше виступають тими засобами, що пов'язують між собою два етнокультурних середовища.

Розглядаючи значення антропонімічної лексики в тексті, ми виходили з того, що антропонім – це мовний знак, і йому, як і будь-якому мовному знаку, можна дати характеристику за чотирма різними аспектами: він вступає в зв'язок з іншими мовними знаками, він щось визначає, щось він означає, він здатен викликати в людини, яка її сприймає, певну реакцію.

Антропонім – це смислова домінанта (сильна позиція) у тексті. Окремий антропонім вступає в зв'язок з іншими елементами тексту, що висувуються внаслідок свого смислового чи структурно-композиційного значення.

Антропонім також, як мовний знак, утворює зв'язок із іншими знаками, (у тексті зв'язок елементів відбувається не лише за лінійним принципом, тобто окрема смислова одиниця взаємодіє не лише з елементами, що розташовуються перед нею чи після). Антропонім стає чинником, що «підштовхує» до розуміння «етнокультурної належності» тексту. Текст перекладу, таким чином, починає існувати на межі двох культур. З одного боку, читач сприймає текст як будь-який інший звичний для нього, поки не з'являється антропонім, значення якого поширюється на всю структуру, і читач починає сприймати текст як надбання іншої культури. Текст, позбавлений антропонімів, відразу втрачає такі національно-культурні значення.

Отже, антропоніми у тексті сприймаються носієм мови як національно-культурний символ, а у тексті-перекладі – як «екзотизм» чи «варваризм» (залежно від форми).

Ми помітили такі способи перекладу антропонімів: транскрипція, транслітерація, калькування, транспозиція, аналогова заміна, створення неологізму. Однак, жоден із цих способів не може бути визнаний універсальним.

Особливу увагу в нашому дослідженні ми спрямували на стійкі словосполучення німецької мови з головним компонентом антропонімом, що, на нашу думку, є найцікавішим об'єктом дослідження особливо з точки зору проблем їх перекладу. Такі словосполучення не мають аналогів в українській мові, вони особливо яскраво відображають менталітет німецького народу, особливості повсякденного життя, важливі етапи в історії тощо і вимагають особливого підходу в роботі перекладача. Крім того, такі словосполучення можна розглядати як своєрідні контексти, шукати цікаві аналогії та приклади перекладів, чого не можна робити з окремим словом.

У ході нашого дослідження ми виявили найбільш істотні характеристики німецьких стійких словосполучень із сталим компонентом-

антропонімом, насамперед їх семантичні та етимологічні особливості, а також дослідили специфіку їх перекладу на українську мову.

При перекладі сталих словосполучень з компонентом-антропонімом найчастіше використовують описовий переклад, калькування з подальшим поясненням, тлумаченням, підбір відносного образного еквіваленту в мові перекладу. Крім того, перекладачеві часто необхідно додатково володіти фоновими знаннями з історії, культури, літератури та ін., щоб правильно передати значення та образний зміст.

Розуміння значень антропонімів і використання їх у мовленні є важливим маркером рівня володіння іноземною мовою і готовності майбутнього перекладача до міжкультурної взаємодії.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Ми дослідили значення терміну «антропонім» у сучасному мовознавстві. Отже, розділ сучасної філології, який займається вивченням антропонімів, називають ономастикю. Ономастика відповідно має розділи: топоніміка (географічні назви), зооніміка (клички тварин) та антропоніміка (власні імена людей). Антропоніми – це лексичні одиниці, які називають власні назви. Антропоніміка (від грец. *anthropos* – людина і *onyma* – ім'я) – розділ лексикології (ономастики), який вивчає власні імена людей, закономірності їх виникнення, розвитку, функціонування. Антропоніміка вивчає не лише власні імена людей, які реально існували чи існують, але й витвори фантазії письменників, у цьому плані вивчення антропонімів набуває особливого значення, адже семантичне наповнення їхнього значення викликає проблеми при перекладі.

Процес виникнення антропонімів обумовлений не тільки належністю їх до тієї чи іншої національної мови, а також специфікою національної культури, в середовищі якої вони створювалися. В антропонімах проявляється тісна єдність світогляду народу з його духовною, соціальною і матеріальною культурою. Ті уявлення (знаки, символи, образи тощо), які вкладає людина в антропонім, детерміновані мисленням і соціальними обставинами.

2. Мовна картина світу – це вербальне відображення явищ дійсності в тексті, що базується на поєднанні об'єктивного й суб'єктивного сприйняття. Особливою одиницею, що здатна відображати національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні, на нашу думку, є антропонім. Національно-культурний компонент лексичного значення антропонімів актуалізується в межах тексту і поширюється на семантику інших одиниць. Отже, антропоніміка мови – це відображення розвитку культурно-історичного життя певного культурного середовища (народу), як і всього людства. Вона є невичерпним джерелом розвитку номінативних засобів мови. Антропоніми є важливою складовою етнокультурної мовної картини світу.

3. Класифікація антропонімів відбувається за різними критеріями. Хоча антропоніми позначають назви людей, вони стосуються різних категорій імен, які можна пояснити з таких аспектів, як історія культури, психологічні характеристики людини та традиції.

Існують такі види антропонімів: 1) повне ім'я – ім'я людини, яке складається з декількох іменних слів (має традиційний та офіційний формат); 2) особові імена – ім'я дане людині при народженні (має ідентифікаційну функцію); 3) патроніми – імена по батькові (властиві слов'янським мовам); 4) прізвища – родова або сімейна спадкова назва. Передається від покоління до покоління; 5) родові імена – прізвища. У нашій мові – це, наприклад, дівоче прізвище жінки, яке вона змінює традиційно на прізвище чоловіка при одруженні; 6) андроніми або маритоніми – так називають жінку за іменем чи прізвищем чоловіка; 7) мононім – імена, що складаються лише з одного слова (ім'я); 8) прізвисько – номінація, що надається людині спираючись на характерні риси зовнішності, характеру чи професіям тощо; 9) псевдонім – ім'я, прізвище або авторський знак, яким користується людиною замість власного прізвища у своїй діяльності; 10) зооніми – імена та клички тварин (кіноніми – клички собак, феліноніми – котів, гіппоніми – коней та ін.); 11) нікнейми – на сучасному етапі неологізми – це імена або прізвиська, які люди використовують замість власних імен у мережі Інтернет, комп'ютерних іграх, соціальних мережах, чатах та ін.; 12) назви літературних творів, літературних героїв, персонажів фольклору, міфів тощо; 13) етніоніми – це антропоніми, утворені від назви етнічної групи людей.

Антропоніми в тексті здебільшого виконують асоціативну функцію й використовуються для розбудови алюзії, що, своєю чергою, ґрунтується на закладеній у цьому слові полісемії. Крім того, антропоніми в тексті можуть виконувати функції іронії чи каламбуру. А в художніх та публіцистичних творах вони часто використовуються для створення алюзій на історичні події або явища.

Особливого значення антропоніми набувають у поетичному тексті, коли сприймається як домінанта чи ключовий смисл, який організовує текст як своєрідний культурний феномен, сприяє розумінню, визначає психологічну реакцію етнічної спільноти на типову ситуацію.

Нове явище в ономастиці сьогодення – це нікнейм, що з'явилося в результаті розвитку інтернет-комунікації. Нікнейм (або нік) – це фіктивне (вигадане) ім'я або псевдонім, який користувач використовує в інтернет- просторі для позначення себе в онлайн просторі: у соціальні мережі, чаті, форумі, грі та ін.

4 Проблема міжмовної адаптації антропонімів на сьогоднішній день актуальна. Говорячи про власні імена, ми звернули увагу на один аспект – їхнє смислове навантаження у тексті, яке виражається по-різному, а також вплив на реалізацію «картини світу» певного тексту. У деяких випадках семантика антропоніма включає в себе важливий соціальний чи етнокультурний компонент – вказівку на національну приналежність. У ході дослідження ми переконались, що традиції виникнення антропонімів у різних мовних системах і методика їх адаптації під норми іншої мови є досить важливими об'єктами вивчення лінгвістів. Антропоніми є важливим складником як будь-якої національної культури, так і міжкультурної комунікації.

Ми переконались, що традиції виникнення антропонімів у різних мовних системах і методика їх адаптації під норми різних мов мають свої особливості. Антропонімічні системи європейських народів мають зовнішню подібність, що виявляється в наявності однакових елементів: імені та успадкованого компонента – прізвища, але кожна система є унікальним явищем у всіх онтологічних аспектах прояву антропонімів. З іншого боку спостерігаємо взаємопроникливість антропонімічної лексики з одного етнокультурного та мовного середовища до інших.

У німецькій культурі та мові антропоніми посідають особливе місце, завдяки властивим їм закономірностям у лексичному, орфографічному, граматичному та стилістичному планах. Наші спостереження довели також,

що в англійській мові існує сформований антропонімікон, виражений певним набором готових власних імен для номінації людини.

Ми здійснили експериментальне дослідження впливу антропонімів на формування «етнокультурної мовної картини світу» із застосуванням штучного інтелекту та довели, що антропоніми – смислові домінанти (сильні позиції) тексту, що вступають у зв'язки з іншими смисловими чи структурно-композиційними домінантами, та створюють «етнокультурну мовну картину світу» цілого тексту.

5. Антропоніми у тексті-оригіналі сприймаються носієм мови як національно-культурні символи, а у тексті-перекладі – як екзотизми чи варваризми (залежно від форми).

Основні способи перекладу антропонімів: транскрипція, транслітерація, калькування, транспозиція, аналогова заміна, створення неологізму. Однак, жоден із цих способів не може бути визнаний універсальним.

Особливу проблему для перекладу становлять стійкі словосполучення з компонентом-антропонімом. Ми розглянули деякі вирази сучасної німецької мови та встановили, що такі словосполучення не мають аналогів в українській мові, вони яскраво відображають менталітет німецького народу, особливості повсякденного життя, важливі етапи в історії та вимагають особливого підходу в роботі перекладача.

При перекладі сталих словосполучень з компонентом-антропонімом найчастіше використовують описовий переклад, калькування з подальшим поясненням, тлумаченням, відносний образний еквівалент в мові перекладу. Крім того, перекладачеві часто необхідно додатково володіти фоновими знаннями з історії, культури, літератури та ін., щоб правильно передати значення та образний зміст. Розуміння значень антропонімів і використання їх у мовленні є важливим маркером рівня володіння іноземною мовою і готовності перекладача до міжкультурної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байтеряков Є. О. Стилiстичнi функцiї складних авторських антропонiмiв у текстах мiжавторського циклу «Мiти Ктулху». *Науковий вiсник Мiжнародного гуманiтарного унiверситету*. Сер.: Фiлологiя. 2019. № 42. Т. 2. С. 21-23.
2. Бессонова О. Л. Оцiнний тезаурус англiйської мови когнiтивногендернi аспекта : моногр. Донецьк : ДонНУ, 2002. 362 с.
3. Богаткiна Н. С. Внутрiшня форма слова як прояв своерiдностi нацiональної мовної картини свiту. *Науковi записки. Випуск XXVI. Серiя: Фiлологiчнi науки (мовознавство)*. Кiровоград: РВЦ КДПУ iм. В. Винниченка, 2000. С.24-29.
4. Василько З. С. Символiзацiя значення слова в українському фольклорному мовленнi (на матерiалi фауноназв у казках, пiснях i паремiях): Автореф. дис. ... канд. фiлол. наук. К., 2003. 20с.
5. Вегеш А. I. Проблеми української лiтературно-художньої антропонiмики. Методичний посiбник для студентiв 5-6 курсiв фiлологiчного факультету. Ужгород: Видавництво, 2021. 87 с.
6. Ганич Д. I., Олiйник I. С. Словник лiнгвiстичних термiнiв. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
7. Гогуленко О. П. Антропонiмiя в ономастичному просторi. *Науковий журнал «Вченi записки ТНУ iменi В. I. Вернадського. Серiя: Фiлологiя. Журналістика»*. Одеса, 2021. С.9-15.
8. Голянич М. I. Внутрiшня форма слова в художньому тексті: Дис. ... докт. фiлол. наук. Івано-Франкiвськ, 1998. 455с.
9. Гудманян А. Г. Вiдтворення власних назв у перекладі : Дис. ... доктора фiлол. наук. К., 2000. 392 с
10. Демешко I. М., Величко В. А., Олексiєнко А. В. Вплив штучного iнтелекту на розвиток лiнгвiстичних дослiджень: новi пiдходи та виклики. *Закарпатськi фiлологiчнi студii*. Випуск 33. Том 1. Ужгород, 2024. С.37-42.

11. Доброльожа Г. М. Кодифікація сучасних українських антропонімів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Том 33 (72), № 1, Ч. 1. 2022. С18.-23.
12. Дяченко Л. М. До питання класифікації національно маркованої лексики. *Проблеми зіставної семантики. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з проблем зіставної семантики 28-30 вересня 1995р.* Відп. ред. М. П. Кочерган. К., 1995. С.54-55.
13. Дяченко Л. М. Фольклорна символіка як засіб відображення національного світобачення. *Мовознавство*. 1997, № 2-3. С.67-71.
14. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). К.: Довіра, 1999. 431с.
15. Зайченко Н. Ф., Коваль-Костинська О.В., Паламарчук О. Л. Національно-культурний компонент мовної системи як перекладознавча проблема. *Мовознавство*. 1998. № 2-3. С.179-186.
16. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів, 1989. 215с.
17. Ільченко О. М. Етикет англomовного наукового дискурсу: монографія. К.: ІВЦ «Політехніка», 2002. 288 с.
18. Калашник В. С. Мова поезії та картина світу. *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць*. Заг. ред. проф. Л.А. Лисиченко. Харків, 2003. Вип. 10. С. 30-35.
19. Карпенко Ю. О. Проблематика когнітивної ономастики : моногр. Одеса: Астропринт, 2006. 325 с.
20. Карпенко Ю. О. Про літературну ономастику: міркування на базі твору Ліни Костенко «Коротко – як діагноз». *Літературна ономастика: зб. статей*. Одеса, Астропринт, 2008. С. 61-70.
21. Карпенко Ю. О., Мельник М. Р. Літературна ономастика Ліни Костенко: Монографія. Одеса: Астропринт, 2004. 216 с.
22. Карпенко Ю. О. Власні назви в художній літературі. *Літературна ономастика: зб. статей*. Одеса: Астропринт, 2008. 328 с.

23. Кобякова І. К. Креативне конструювання вторинних утворень в англomовному дискурсі: моногр. Вінниця : Нова книга, 2007. 128 с.
24. Кононенко В. І. Мова і народна культура. *Мовознавство*. 2001. №3. С.62-70.
25. Кочерган М. П. Контрастивна семантика на порозі нового тисячоліття. *Проблеми зіставної семантики: Зб. наук. ст.* К., 2001. Вип. 5. С.3-8.
26. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: підручник для вузів. Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.
27. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української літературної мови. (Семантична структура слова). Х.: Вища школа, 1976. 116с.
28. Лукаш Г. П. Актуальні питання української конотоніміки: моногр. Донецьк: ТОВ «Видавничо-поліграфічне підприємство «Промінь», 2011. 438 с.
29. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 243 с.
30. Мірошник С. О. Антропоніми в англійських фразеологізмах: історично-типологічний аспект. *Закарпатські філологічні студії*. Редкол.: І. М. Зимомря (голов. ред.), М. М. Палінчак, Ю. М. Бідзіля та ін. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Т. 2, Вип. 29. С. 90-94.
31. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування шевченкового вірша. К.: Вид-во «Правда Ярославічів», 1997. 200 с.
32. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування шевченкового вірша: Автореф. дис. ... докт. філол. наук. К., 1997. 32 с.
33. Мосієвич Л. В. Переклад англomовних онімів українською мовою. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Том 33 (72), № 6, Ч. 1, 2022. С. 243-247.

34. Олійник Т. С. Семантичні та функціональні характеристики символічних власних імен в сучасній англійській мові : Автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.04. К. : 2001. 14 с.
35. Ракітіна А. А., Назаренко О. В. Семантична наповненість власних імен у сучасному казковому дискурсі. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів, м. Суми, 21-22 квітня 2014 р.* Відп. за вип. О. М. Сушкова. Суми : СумДУ, 2014. С. 51-53.
36. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей. Словник-довідник. Видання 3, доповнене. К.: Наукова думка, 2005. 334 с.
37. Ставицька Л. О. Естетика слова у художній літературі 20-30 рр. ХХ ст. (Системно-функціональний аспект): Автореф. дис. ... докт. філол. наук. К., 1996. 51 с.
38. Стефанчук Р. О. Право на ім'я. *Університетські наукові записки Хмельницького університету управління і права.* 2005. №1-2. С.83-97.
39. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: Монографія. Хмельницький: Авіст, 2008. 548 с.
40. Торчинський М. М. Функції власних назв у художньому мовленні. *Науковий часопис Національного пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова: зб. наук. пр.* Відп. ред. А. П. Грищенко. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. Вип. 2. С. 295-301.
41. Тупиця О. Ю. Безеквівалентна лексика в поетичному тексті: проблема створення етномовної картини світу : монографія. Mauritius, Beau Bassin : Lap Lambert Academic Publishing RU, 2018. 117 с.
42. Форманова С.В. Ключові слова у мовній картині світу Михайла Коцюбинського: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 1999. 17с.
43. Шпак І. О. Промовисті імена у творах англomовної літератури. *Перекладацькі інновації: матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, Суми, 25-27 листопада 2010 р.* Ред. кол.: С.О. Швачко, І. К. Кобякова та ін. Суми: СумДУ, 2010. С. 25-26.

44. Culleton C.A. Names and Naming in Joyce: tutorial. Madison: Batsford, 1994. 148 p.
45. DUDEN. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. DUDEN. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2012. 928 S.
46. Ehrlich E. What's in a Name? How Proper Names Became Everyday Words: monograph. New York: Henry Holt and Company, 1999. 238 p.
47. Khodzhaev Iskandar. The Etymology of Abbreviations in English and Tajik Diplomatic Terms. *International Journal of Language, Humanities and Education*. Vol. 5 (2), 2022. P.85-88.
48. Körte W. Die Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten der Deutschen. Leipzig, 1837. 567 S.
49. Seibike W. Die Personennamen im Deutsch. Berlin, New-York, 1982. 137 S.
50. Srensen H. S. The Meaning of Proper Names: tutorial. Copenhagen: G.E.C. Gad Publisher, 1996. 117 p.
51. Woodward K. Understanding Identity: monograph. London: Arnold, 2002. 184 p.
52. Don Juan. URL: <https://www.britannica.com/topic/Don-Juan-fictional-character> (дата зверення: 12.09.2025).
53. Що таке ChatGPT та як його використовувати? URL: <https://blog.ithillel.ua/articles/what-is-chatgpt-and-how-to-use-it> (дата зверення: 10.09.2025).
54. Як працює ШІ? Принципи роботи сучасного AI. URL: <https://itproger.com/ua/news/kak-rabotaet-ii-printsipi-raboti-sovremennogo-ai> (дата зверення: 10.09.2025).
55. Wer war Till Eulenspiegel? URL: <https://till-eulenspiegel.de/> (дата зверення: 10.09.2025).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Мал. 3. Іван та Марічка

Мал. 4. Ганс та Йоханна

Мал.5. Джон та Маргарет

ДОДАТОК 4**Rübezahl – Ein Berggeist der Rüben zählen musste**

Im Riesengebirge lebte der Sage nach ein mächtiger Berggeist, den alle nur Rübezahl nannten. Dieser Berggeist hatte Freude daran, den Menschen Streiche zu spielen. Dabei half er stets den Armen und Gutmütigen, strafte aber die Geizigen und Hartherzigen. Diese Legende berichtet, wie er zu seinem ungewöhnlichen Namen kam.

Als Rübezahl die liebreizende Königstochter Emma beim Baden an einem Wasserfall beobachtete, verliebte er sich in das Mädchen und entführte es in sein unterirdisches Reich. Weil er ihre Liebe gewinnen wollte, überschüttete er sie dort mit Aufmerksamkeiten. Aber Emma hatte große Sehnsucht nach ihren Freundinnen. Um Emma aufzuheitern, holte der Berggeist einige Rüben von Feld und legte sie in einen hübschen Korb. „Dies sind magische Rüben“, erklärte er der Königstochter. „Du kannst aus jeder Rübe eine Gestalt zaubern, die du bei dir haben möchtest.“ Emma zauberte zuerst ihre Freundinnen herbei und dann ihren ganzen Hofstaat. Nach einigen Tagen wurden die Herbeigezauberten immer schlaffer und lebloser, weil sie wie Rüben welkten. Um Emmas Wut zu lindern, versprach Rübezahl ihr, im Frühjahr neue Rüben vom Feld zu holen.

Den Winter über ersann die Königstochter einen Plan, wie sie nach Hause und zu ihrem Prinzen zurückkehren konnte. Als im Frühjahr neue Rüben wuchsen, versprach sie, Rübezahl zu heiraten, wenn ihm Folgendes gelänge: „Geh aufs Feld hinaus und zähle, wie viele Rüben dort wachsen. Gelingt dir das nicht, musst du mich gehen lassen.“ Der Berggeist eilte hinaus aufs Feld und zählte die Rüben. Um sicher zu sein, zählte er sie gleich noch einmal, kam aber zu einem anderen Ergebnis. Also begann er wieder von vorn. Währenddessen floh die gefangene Königstochter auf einer Rübe, die in ein Pferd verwandelt worden war, zu ihrem Prinzen. Den Geist verspottete sie, indem sie ihn als Rübezahl bezeichnete. Auch heute noch wird der Berggeist sehr zornig, wenn man ihn mit diesem Spottnamen anredet, denn er bedeutet: „Der die Rüben zählt.“

SUMMARY

The present Master's thesis is devoted to the study of the peculiarities of rendering anthroponyms in the process of translation. Anthroponyms constitute a special group of proper names which perform not only a nominative function but also serve as carriers of ethnocultural, historical, and symbolic meanings. Their semantics is closely connected with national culture, the linguistic worldview, and pragmatic factors, which considerably complicates their adequate reproduction in another language.

The aim of the research is to determine the role of anthroponyms as specific lexical units functioning on interlingual and intercultural levels and influencing the formation of the linguistic worldview of a text. Special attention is paid to anthroponyms as semantic dominants that shape the semantic and compositional organization of the text.

The object of the study comprises anthroponyms in original and translated texts in German, English, and Ukrainian. The subject of the research includes the semantic, pragmatic, and functional characteristics of anthroponyms in context as well as the ways of their reproduction in translation.

The first chapter analyzes anthroponymy as a branch of onomastics, clarifies the concept of "anthroponym" in modern linguistics, and examines its place within the linguistic worldview. Various classifications of anthroponyms and their functions in the text are also considered.

The second chapter focuses on the analysis of anthroponyms at interlingual and intercultural levels. It is demonstrated that anthroponyms function as cultural markers and significantly contribute to the construction of an ethnocultural linguistic worldview of a text. Their role in text interpretation and perception by foreign-language recipients is also explored.

The third chapter examines the main methods of translating anthroponyms, including transcription, transliteration, calque, transposition, analogical substitution, and the creation of neologisms. Particular attention is paid to the translation of anthroponymic set expressions and literary proper names, where descriptive

translation, calque with explanation, or culturally adapted equivalents are frequently applied

The results of the study confirm that proper understanding and adequate rendering of anthroponyms are essential indicators of translation competence and play a crucial role in intercultural communication. The findings of the research may be applied in translation practice as well as in the training of future translators.